

BUDSLAVO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLO ISTORIJA IR KULTAS IKI XIX a. VIDURIO¹

Rūta Janonienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS

DAILĖTYROS INSTITUTAS

Dominikonų g. 15/1, LT-01131, Vilnius

ruta.janoniene@gmail.com

Budslavo bažnyčia nuo XVII a. buvo visoje Lietuvoje žinomas piligrimystės centras dėl joje saugomo Dievo Motinos paveikslo, tikinčiųjų laikomo stebuklingu ir 1998 m. vainikuoto popiežiškais karūnomis. Šiame straipsnyje analizuojami šaltiniai apie paveikslo kilmę ir perdavimo bernardinams aplinkybes, aptariama kūrinio meninė forma. Plačiau nagrinėjamos *Budslavo Dievo Motinos* atvaizdo kulto apraiškos: šventovės ir paveiksliui skirtos altoriaus statyba bei perstatymai, atvaizdo grafinės ir tapytos kopijos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Budslavas, Roma, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailės paveldas, mažesnieji broliai observantai (bernardinai), stebuklingieji Švč. Mergelės Marijos atvaizdai, Jonas Pacas.

Budslavas – miestelis dabartinėje Baltarusijoje, 50 km į šiaurės rytus nuo Vileikos, 15 km į šiaurę nuo Dauginos. Vietovei pradžią davė čia, Ldk Aleksandro Jogailaičio Vilniaus bernardinams dovanotame miške, XVI a. pradžioje įkurtas eremas, ilgainiui išaugęs į vieną garsiausių Lietuvos bernardinų provincijos vienuolynų, caro valdžios nurodymu uždarytą 1858 m. (bažnyčia toliau veikė kaip parapijė).

Iki XVIII a. vidurio vietovė buvo vadinama Būda (lenk. Buda), vėliau jai prigijo Budslavo pavadinimas, tačiau dar ir XIX a. šie pavadinimai vartoti kaip sino-

nimai (*kościół Budslawski alias Budzki*²). Taip pat kito ir garsiojo paveikslo pavadinimas – daugelyje istorinių šaltinių jis nuo vietovės vardo vadinamas *Būdos Dievo Motinos* paveikslu, o šiuolaikinėje literatūroje įsigalėjęs *Budslavo Dievo Motinos* pavadinimas. Šiame darbe abu pavadinimai vartojami kaip sinonimai kalbant apie XVI–XVIII a., vėlesnių laikų kontekste pirmenybė teikiama Budslavo pavadinimui.

Budslavo Dievo Motinos paveikslas³, pasak tradicijos, yra atvežtas iš Romos XVI a. pabaigoje [1 il.]. Straipsnyje siekiama moksliskai pagrįsti arba atmesti

1 Straipsnis parengtas vydam LMT remtą mokslinių tyrimų projektą „Kultiniai LDK atvaizdai: importas ir vietinė sklaida“ Nr. MIP-11160, pagal Tarybos remiamos veiklos „Mokslininkų iniciatyva parengti projektai“ kryptį.

2 Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1841, in: VUB RS, f. 57–B 53–207.

3 Nežinomas dailininkas, *Budslavo Dievo Motina*, drb., al., 72×65 (tai lentos, ant kurios prikalta drobė, išmatavimai).

1. Švč. Mergelės Marijos paveikslas Budslavo bažnyčioje,
Gintauto Trimako nuotrauka

Mother of God painting in Budslav church

šią jo kilmės versiją, įvertinti, kiek jo kilmės legenda (ar faktas) turėjo įtakos atvaizdo kultui susiformuoti, aptarti šio kulto raidą ir formas (atvaizdui skirtų šventovių ir altorių statyba, atvaizdo puošyba ir gerbimas, stebuklų liudijimai, grafinių ir tapytų kopijų paplitimas ir kt.) iki XIX a. vidurio.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

APIE BUDSLAVO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLĄ

Ankstyviausia atvaizdo istorija plačiausiai aprašyta bernardinų veikaluose – Eleuterijaus Zielejevičiaus 1651 m. lenkų kalba išleistoje knygoje *Dangiškasis žvė-*

rynas žemėje ir 1656 m. Tomo Digionio lotynų kalba surašytoje Lietuvos bei Mažosios Lenkijos mažesniųjų brolių observantų provincijos kronikoje⁴. Vėliau tie patys duomenys kartoti įvairių apie Budslavą rašiusių autorių veikaluose, taip pat ir XVIII a. sudarytame konvento dokumentų sąvade arba kronikoje⁵ [2 il.].

- 4 Eleutery Zielewicz, *Zwierziniec na ziemi niebieski to iest puszcza Budzka łaskami boskami opływająca, których ludzie przy cudownym obrazie Nas. Panny w kosciele o. Bernardynów będącym doznawają*, [Wilno], 1650 (knyga iš tiesų išspausdinta 1651 m.); Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, Sign. M–25: Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae [...] 1656, l. 410.
- 5 Lietuvos mokslų akademijos T. Vrublevskio bibliotekos Rankraščių skyrius, sign. F. 18–170: Compendium Omnium Docu-

Vienu iš pagrindinių šaltinių, liudijančių ankstyvą Budslavo Dievo Motinos paveikslo kultą, yra jo paminėjimas Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos įvairenybių* antroje dalyje, išėjusioje 1650 m.⁶ Iš viso savo veikale A. Vijūkas-Kojalavičius mini palyginti nedaug (19) šventųjų atvaizdų ir vietų, iš kurių net 11 susiję su Švč. Mergelės Marijos kultu⁷. Trys iš jo paminėtų gerbiamų atvaizdų kilme buvo siejami su Italija⁸. Kad kūrinio atvežimo iš jo kulto centro faktas anuomet buvo itin svarbus, rodo Vijūko-Kojalavičiaus papasakotas stebuklas, susijęs su Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios *Loreto Dievo Motina*. Šis atvaizdas buvo „Lorete sukurtą tikslį tenykščio atvaizdo skulptūrinė kopija, ten gi ir įdėta į šventąjį Švč. Mergelės altorėlį“ ir įtaisyta „pagal Loreto namelio pavyzdį“ pastatytoje koplyčioje, tačiau kai „garsas apie atvežtąją Loreto statulą didelėmis iškilimėmis buvo plačiai pagarsintas žmonėms, vienas vilnietis, Rūdninkų priemiesčio gyventojas, savo draugų kompanijoje drįso taškšti štai kokius niekus: „Jėzuitai pasirūpino, kad ši statula būtų padirbinta jų namuose, Vilniuje, o norėdami mus apgauti ir iš žmonių pasityčioti, šlaksto švęstu vandeniu ir skelbia, neva esanti atgabenta iš Loreto, nors tai gryniausias melas“. Vos šiuos žodžius ištaręs pajuto, jog jo burna persikreipė“⁹. Vėliau, supratęs kaltę, šis žmogus ją išpažino ir davęs įžadus atliko piligrimines keliones į Trakus bei Žirovicus, taip pat aplankė ir minėtą Loreto statulą Vilniuje¹⁰.

mentorum Conventus Budensis ad S. Mariam Assumptam in Eremo, Fratr[um] Min[orum de] Obser[vantiae] sub Gvardianatu A. R. P. Constantini Pens protunc Pra[edicatore] Generalis, iam Definitore, Custode, ac Patre Provinciae in Sequentes Fasciculos Dispositum Anno Domini 1769.

- 6 Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2: *Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 88. Neabejotina, kad jėzuitų istorikas žinias apie paveikslą bus gavęs iš šio atvaizdo kulto sklaidai pasišventusio E. Zielejevičiaus, netgi užsimena žinąs apie spaudai rengiamą jo knygelę.
- 7 Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 60–92
- 8 Tai *Loreto Dievo Motinos* paveikslas Paširvinčio bažnyčioje, *Loreto Dievo Motinos* skulptūra Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje ir *Būdos Dievo Motinos* paveikslas. Pats autorius apie itališką kilmę užsiminė tik pasakodamas apie du pastaruosius kūrinius.
- 9 Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 67.
- 10 *Ibid.*

2. Informacija apie paveikslą Budslavo konvento kronikoje (*Compendium Omnium Documentorum Conventus Budensis ad S. Mariam Assumptam in Eremo, <...> sub Gvardianatu A. R. P. Constantini Pens protunc Pra[edicatore] Generalis, <...> Anno Domini 1769*), 1769, MAB RS

Information about the painting in the Budslav Convent chronicles, 1769

1662 m. išleistoje knygoje apie Lenkijos stebuklinguosius Kristaus ir Marijos atvaizdus Būdos Dievo Motinos atvaizdą paminėjo Petras Hiacintas Pruščas (Pruszcz), tarp keliolikos žymiausių LDK garbinamų stebuklingųjų Marijos atvaizdų savo garsiajame veikale jį aprašė ir jėzuitas V. Gumpenbergas¹¹. 1672 m. *Atlas Marianus* leidime paveikslas (*Imago B. V. Miraculosa Budana, Budae in Lithuaniae*) minimas 163 numeriu, jo istorija yra gretinama su Paširvinčio (Alvito) paveikslo istorija. Galbūt iš šių leidinių žinios apie paveikslą pateko į 1731 m. Bohemijoje gyvenusio Frančesko Toskanio sudarytą gausiai iliustruotą rankraštinių stebuklingųjų Marijos atvaizdų Europoje atlasą, kuriame tarp svarbiausių duomenų apie Budslavo paveikslą nurodytas ir jo gavimas iš popiežiaus Klemenso VIII rankų¹².

- 11 Piotr Hiacynt Pruszcz, *Morze łaski bożej, które Pan Bóg w Koronie Polskiej po różnych miejscach przy obrazach Chrystusa Pana i Matki Jego Przenaświętszej na serca ludzi pobożnych i w potrzebach ratunku żądających z głębokości miłosierdzia swego nieprzebranego co dzień obficie wylewa [...]*, w Krakowie, 1662, p. 57; Gumpenberg Guilielmus, *Atlas Marianus*, Monachii, 1672, p. 216–217, 277–278.
- 12 *Marianus Atlas in quo tractatus de miraculis imaginibus B. V. Mariae in Polonia, Austria, Italia, Bohemia nec non in aliis*

Pagrindiniai Budslavo paveikslo istorijos faktai kartojami XX a. pradžioje išleistuose veikaluose, apibendrinančiuose duomenis apie iš įvairių pasaulio šalių į Lenkiją ir Lietuvą atvežtus „stebuklingus“ paveikslus: kun. Václovo Novakovskio (Nowakowski) ir kun. Aloyzo Fridricho, kun. J. Vaišnoros knygose¹³. Budslavo bernardinų konvento raida apibendrintai pristatyta vienuolynų istorijai skirtuose veikaluose¹⁴. Atskirą knygėlę apie *Budslavo bazilikos Dievo Motinos* paveikslą paskelbęs baltarusių mokslininkas Aleksandras Jaroševičius ne tik pateikė naujų duomenų bažnyčios ir atvaizdo istorijai, bet ir trumpai apžvelgė paveikslo ikonografiją bei galimas jos ištakas, remdamasis Ziejejevičiaus knyga aprašė prie paveikslo įvykusius stebuklus¹⁵. Labai vertingas šios knygos skyrius, kuriame menotyrininkas pateikė duomenis apie kai kurias *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo kopijas. Lenkijos ir Baltarusijos meno istorikai ypač daug dėmesio skyrė XVII a. pirmos pusės Budslavo bažnyčios altoriui, nagrinėjo jo menines formas, stilistiką, bandė nustatyti projekto autorių¹⁶. Remiantis įrašu kitoje paveikslo pusėje ir archyviniais šaltiniais, buvo nustatyta

Regionibus, authore Francisco Toscani, Berg – Stadt – Graupen, 1731. Knyga iš Gardino dominikonų bibliotekos. Deja, Lietuvai skirtame skyrelyje iliustracijų nėra, in: VUB RS, f. 3–84.

- 13 [Wáclaw Nowakowski], *O cudownych Obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne, przez XX. Wáclawa z Sulgostowa Kapucyna*, Z. I–V, Kraków, nakładem autora, druk L. Spolki, 1902; Alojzy Fridrich, *Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. 4, Kraków, 1911; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Lietuvių katalikų Mokslo Akademijos leidinys Nr. 5, Roma, 1958.
- 14 *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Ks. H. E. Wyczawski OFM, Klawaria Zebrzydowska, 1985, p. 31–34; И. Н. Слюнькова, *Монастыри восточной и западной традиций*, Москва, 2002, p. 247–253.
- 15 Аляксандр Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, Мінск: Про Хрысто, 2004.
- 16 *Будслаўская базіліка Унебаўзяця Найсвяцейшай Панны Марыі*, рэд. Ю. Паўлюкевіч, Мінск, 2005; Jerzy Kowalczyk, „Ołtarz perspektywiczny w Budslawiu i jego włoska geneza“, in: *Artes Atque Humaniora*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1998, p. 257–269; Maria Kalamajska-Saeed, *Ołtarz w Budslawiu, Niderlandyzm w sztuce polskiej*, Warszawa, Wydawnictwo naukowe PWN, 1995, p. 437–450.

altoriaus statybos data, tačiau dėl projekto pirmavaizdžio ir jo autoriaus mokslininkų nuomonės išsiskyrė. Apie Budslavo bazilikos istoriją yra išleista istorinio-religinio pobūdžio knyga, atskirai rašyta apie bazilikos statybą XVIII a. antroje pusėje, apie jos interjero dekoravimą sienų tapyba¹⁷. Šiose publikacijose pateikta vertingų faktinių duomenų (nors ir kartojama klaidingų teiginių), daug dėmesio skirta kūrinių meninės formos ir autorystės klausimams, bet mažiau akcentuotas architektūrinės ir meninės aplinkos santykis su *Švč. Mergelės Marijos* paveikslo.

BUDSLAVO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLO KILMĖ: LEGENDA IR ISTORINIAI FAKTAI

Romietiška paveikslo kilmė yra akcentuota visuose jo aprašymuose, nurodant, kad atvaizdą iš popiežiaus rankų gavęs ir į Lietuvą parvežęs Jonas Pacas. Ziejejevičiaus knygelėje *Dangiškasis žvėrynas žemėje* apie atvaizdo kilmę pasakojama gan detalai: „paveikslas <...> atvežtas iš Romos tuo būdu – kai amžinos atminties vertas, šventų dorybių pilnas senatorius <...> Jonas Pacas, Minsko vaivada, iš didelio eretiko Šv. Dvasios apšviestas tapo karštu kataliku ir, išreikšdamas paklusnumą matomai Kristaus Bažnyčios šlovei, Vyriausiajam Ganytojui, Tėvui Klemensui VIII, atliko piligriminę kelionę į Romą. Šv. Tėvas, kuris tą paveikslą dėl didelio pamaldumo visad savo kambaryje laikė, minėtam ponui vaivada, kaip ypatingos savo meilės ženklą, kaip didžiausią atminimo dovaną ir vertingiausią savo brangenybę, su didelėmis indulgencijomis teikėsi padovanoti 1598 m.“¹⁸. Pasak A. Viūko-Kojalavičiaus, J. Pacas:

- 17 Sanktuarium na Białorusi Budslaw, opr. ks. magistr W. Zawalniuk, Minsk, 1993; Maria Kalamajska-Saeed, „Freski kościoła bernardynów w Budslawiu“, in: *Sztuka kresów wschodnich*, t. 2, Kraków, 1996, p. 409–424; Аляксандр Ярашэвіч, Росписи Будслаўскага касцёла, [interaktyvus], [žiūrėta 2011-07-12], <http://media.catholic.by/nv/n16/art18.htm>; Jerzy Kowalczyk, *op. cit.*, p. 257–269.

- 18 Eleutery Zieieiewicz, *op. cit.*, p. D.

išsižadėjęs erezijos ir atsivertęs į krikščionių tikėjimą, 1598 m. nukeliavo į Romą prie Apaštalų kapų ir kaip išskirtinę dovaną iš popiežiaus Klemenso VIII gavo Švč. Mergelės paveikslą. Vėliau, kai įvairiose gyvenimo negandose priešais šį paveikslą duodamas įžadus Švč. Mergelei ir Geriausiajam Dievui patyrė ypatingą Dievo pagalbą, per savo kapelioną Izaoką Solokajų padovanojo šį atvaizdą Būdos bažnyčiai. Nūnai šis paveikslas garbingųjų tėvų Bernardinų bažnyčioje yra su didžiu atsidavimu gerbiamas tikinčiųjų, o jų pamaldumą išskirtiniais stebuklais nuolat sustiprina Dievas.¹⁹

Paveikslo paminėjimas *Įvairenybėse apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje* tarp svarbiausių to meto LDK šventųjų atvaizdų ne tik rodo XVII a. viduryje jau gan plačiai pasklidus žinią apie Būdos atvaizdą, bet ir liudija bernardinų ryšius su jėzuitais. Tiek Zielejevičiaus, tiek Vijūko-Kojalavičiaus pateiktuose pasakojimuose daug bendra, nors esama tam tikrų niuansų – pirmasis autorius akcentuoja, kad paveikslą jau pats popiežius gerbė, „savo kambaryje laikė“, o antrasis pažymi, kad J. Pacas patirdavęs Dievo malonių per šį paveikslą. Ir vienu, ir kitu atveju atskleidžiamas malonių tęstinumas, parodomas paveikslo išskirtinumas, pastebėtas dar prieš patenkant jam į bernardinų bažnyčią. Vėlesni bernardinų autoriai taip pat pažymi, kad didikas, šį atvaizdą iš popiežiaus priėmęs su didžia pagarba ir pamaldumu, per jį esą patyręs daug malonių, be to, jie akcentuoja, kad J. Pacas būtent jų ordino brolių dėka buvo atverstas į katalikų tikėjimą („*conversus esset per Nostros Patres ad fidem Catholicam*“)²⁰. Informacija apie paveikslo kilmę ir jo vėlesnį kultą (altoriaus statybą, sidabrinų puošmenų gamybą) yra užrašyta ir ant lentos, ant kurios XVII a. buvo užtrauktas paveikslas²¹. Užrašas, atliktas Zielejevičiaus, skelbia:

19 Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 88.

20 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. M–25, l. 410–411; in: MAB RS, f. 18–170, l. 47.

21 Užrašas buvo paslėptas po drobe ir atrastas tik XX a., kūrinio restauravimo metu, jis publikuotas; Maria Kalamajska-Saeed,

Slepiuosi šiame tavo tabernakulyje, stebuklingasis Dievo Tabernakuli, nevertas nusidėjėlis brolis Eleuterijus, nevertas dabartinis Būdos vyresnysis, kuris amžinai iš Tavęs gimusio Dievo šlovei ir Tavo, kuri esi mano viltis nuo pat motinos krūtinės, amžinai šlovei ir garbei, pasirūpinau, kad šis altorius iškiltų kaip Tavo sostas. Meldžiu Tave per Jėzų, Tavo Sūnų, mano nelaimės dieną apgink mane, besislepiančią tavo tabernakulyje. Amžinam dalyko atminimui reikia žinoti, kad šis stebuklingas šlovingosios Dievo Motinos paveikslas yra atvežtas iš Romos, duotas kaip Šventojo Tėvo Klemenso VIII meilės įrodymas šviesiausiajam ponui Minsko vaivada Jonui Pacui; vėliau čia, į Būdą, buvo atiduotas didžiai gerbiamo pono Izaoko Solokajaus, tuometinio Dauginavos komendoriaus, apie 1613 Viešpaties metus. Papuoštas šiais sidabriniais aptaisais mūsų ordino tėvo Florijono Koleckio, didelio šios vietos mylėtojo, kurio rūpesčiu ir kurio tėvų lėšomis didele dalimi šios bažnyčios mūrai iškilo apie 1637 Viešpaties metus. Melski už mus visus, Švč. Mergele Dievo Motina, už tėvą Florijoną, kuris papuošė, už mane, nevertą brolių Eleuterijų, kuris pasirūpino, kad būtų pastatytas šitas altorius, už Petrą Gramelį, kuris jį pastatė, už tėvą Jeronimą Plonskį ir brolių Benediktą Rosmaną, auksakalius brolius vienuolius, kurie savo darbu užbaigė šį sidabrinį kūrinių 1649 Viešpaties metais, ir čia paslėptus mus pristatyk Savo Sūnui.²²

Oltarz w Budslawiu, p. 444.

22 *Abcondo me in hoc tabernaculo tuo Tabernaculum Dei miraculosum/ Indignus peccator Fr. Eleutherius pro tunc Praesidens indignus Budensis/ Qui ad laudem Dei ex Te nati aeternam, tuumq[ue] spes ab uberibus Matris/ meae perennem honorem ac decorem hoc altare in tronum Tuum eri/gi curavi. Oro Te per JESVM Filium Tuum/ In die malorum meorum, protegeme in abscondito tabernaculi tui. / Ad perpetuam rei notitiam sciendum est/ Quod haec Miraculosae Gloriosae V. Deiparae imago exiverit Roma in/ pignus enim amoris data est a Summo Pontifi[ce] Clemente Octavo Ill[ustrissi]mo D[omi]no / Joanni Pac Palatino Minscensi huic porro loco Buden[si] data est a / R[e]vere[n]do D[omino] Isaac Solokai Commendario olim Dolhinoviensi circa annum / D[omi]ni 1613. His thecis argentei ornata a P[at]re Floriano Kolecki Ord[inis] N[ost]ri magni huius loci amatore, cuius cura et Parentum su/orum sumptu ex*

3. Budslavo Švč. Mergelė Marija, XVIII a., Vilniaus bernardinų bažnyčia, Dalios Panavaitės nuotrauka, 2012

Budslav Mother of God, 18th c., Vilnius Bernardine church

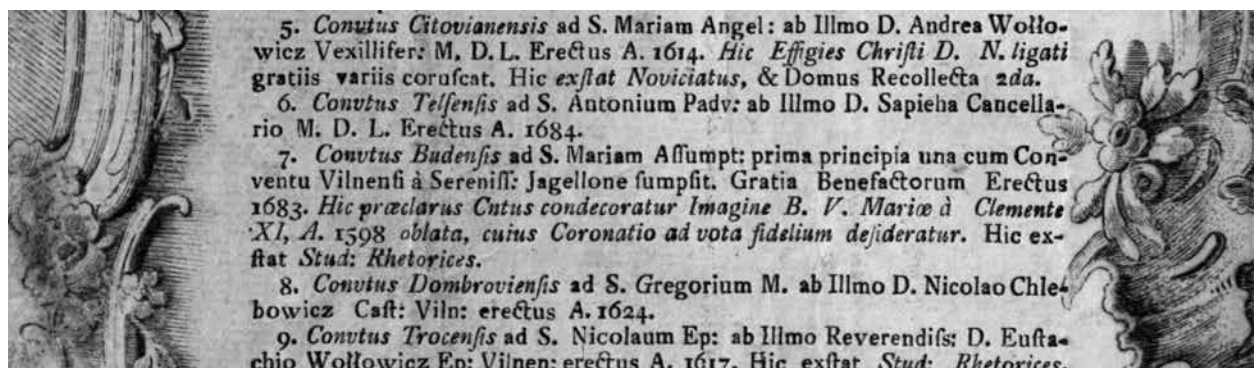
4. Lietuvos bernardinų Šv. Kazimiero provincijos konventų sąrašas, XVIII a. pab., fragmentas (7 numeriu aprašytas Budslavo konventas), MAB RS

The list of St. Casimir province convents of Lithuanian Bernardine Order, the end of the 18th c., close-up

Taip pat ant kai kurių jo kopijų (pvz., ant Vilniaus bernardinų bažnyčioje esančios kopijos [3 il.]), XVIII a. pabaigos Lietuvos bernardinų Šv. Kazimiero provincijos žemėlapiuose ar konventų sąrašuose, paminint Budslave tikinčiųjų gerbiamą atvaizdą, pažymima, kad jis gautas iš popiežiaus Klemenso VIII ir nurodomi 1598 m., kartais praleidžiant informaciją apie J. Pacą (iš čia galėjo kilti vėlesnės interpretacijos esą pats popiežius paveikslą paaukojęs bernardinams) [4 il.].

Ar visuose šaltiniuose kartojamas pasakojimas apie paveikslą turi realų pagrindą? Visų pirma nėra pagrindo abejoti informacijos, kuri buvo paslėpta po paveikslą drobe, tikrumu, nes ją užrašęs vienuolis kreipiasi pirmiausia į Dievo Motiną, pavesdamas jos globai visus su atvaizdu susijusius žmones. Kadangi šis tekstas buvo skirtas ne viešumai ir neturi jokie propagandinio tikslo, jis laikytinas visiškai patikimu. Kita vertus, istoriniai duomenys taip pat neprieštaruoja įsitvirtinusiai atvaizdo kilmės versijai. Minsko vaivada Jonas Pacas (apie 1563–1610), Smolensko kašteliono Dominyko Mikalojaus Paco sūnus, gimė protestantiškoje šeimoje ir buvo uolus evangelikas reformatas. Prieš 1589 m. vedė evangelikę refor-

magna parte haec Ecclesia in murum surrexit circa / Annum D[omini] 1637/ ORA PRO NOBIS O[MNI]BUS/ B[eatissi]ma Dei Genitrix Virgo / Pro P[at]re Floriano qui ornavit, pro me indigno F[rat]re Eleuthero qui hoc altare erigi curavit, pro Petro Gramel qui exstruxit, pro P[at]re Hieronymo Plonski et Fr[at]re Benedicto / Rosman Fr[at]ribus religiosus aurifabris qui labore suo coronarunt hoc argenteum opus Anno D[omi]ni 1649 Et hic absconditos filio Tuo repraesenta. [lietuvių k. vertė Mintautas Čiurinskas.

matę Kristiną Naruševičiūtę, Smolensko kašteliono ir Vilniaus tijūno Stanislovo Naruševičiaus dukrą²³. Po pirmosios žmonos mirties 1593 m. J. Pacas vedė Sofiją Oną Višnioveckaitę ir susigiminiavo su Radvilų giminė (jo žmonos sesuo Elžbieta Eufemija buvo Vilniaus vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio žmona). Didikas aktyviai veikė Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenėje, buvo Vilniaus kalvinų pasauliečių senjorų (vyresniųjų) nariu, 1594 m. kartu su Andriumi Zaviša atstovavo kalvinams Naugarduke vykusiame arijonų ministro Jono Licinijaus dispute su jėzuitu Martynu Šmigelskiu²⁴.

Turtais ir pareigybėmis J. Pacas prilygo žymiausiems to meto didikams, be to, pasak bernardinų pamokslininko, tai buvo senatorius, kurio išmintis, didžiadvasiškumas, žmoniškumas visiems buvo žinomas²⁵. Nuo 1580 m. J. Pacas ėjo Lietuvos didžiojo taurininko pareigas, 1589 m., uošviui S. Naruševičiui mirus, jau būdamas Kameneco seniūnas, gavo privilegiją valdyti Vilniaus tijūnystę su Švenčionių ir Nemenčinės dvarais, 1595 m. iš LDK kanclerio Leono Sapiegos perėmė Daugėliško seniūniją, 1600 m. tapo Minsko vaivada. Pagrindinės jo valdos buvo rytinėje LDK dalyje. Neaišku, kada tiksliai Pacas priėmė katalikų tikėjimą, tačiau tai turėjo nutikti pačioje XVI a. pabaigoje, tikėtina, kad 1598 m., kuriuos mini visi bernardinaiški šaltiniai. Gali būti, kad religiniam didiko apsisprendimui, be kitų aplinkybių, įtakos turėjo giminių pavyzdys ir veikla. Netikras Jono Paco brolis iš motinos pusės buvo Ipatijus (Adomas) Pociėjus (1541–1613) – žymus LDK religinis veikėjas, vienas iš religinės Bresto unijos sudarymo organizatorių, nuo 1599 m. – LDK ir Lenki-

jos unitų metropolitas, jaunystėje patyręs Mikalojaus Radvilos Juodojo įtaką ir kurį laiką laikėsis kalvinų tikėjimo. 1595 m. jis kartu su K. Terleckiu unijos organizavimo klausimais lankėsi kaip pasiuntiniai Romoje pas popiežių Klemensą VIII²⁶. Galimą bernardinų įtaką J. Paco atsivertimui patvirtina faktai, rodantys jį turėjus ryšių su observantais dar prieš atsivertimą. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad Zigmantas Vaza buvo suteikęs įgaliojimus Jokūbui Bužinskiui išreikalauti iš Jono Paco kasmet po 50 kapų grašių, kuriuos jis pagal Stanislovo Naruševičiaus paskyrimą kasmet turėjo mokėti Vilniaus bernardinų vienuolynui²⁷. Dar labiau bernardinų įtaką gali rodyti tai, kad vienas konvertito sūnų įstojo į jų ordiną, kur gavo Aurelijono vardą²⁸. Galima priminti, kad Jono Paco pusbrolis Petras Pacas (1570–1642), religingas ir išsismokslinęs kariūnas, vienas žymiausių to meto didikų, buvo uolus katalikas, pasižymėjo dosnumu vienuolijoms, itin glaudūs ryšiai jį siejo ir su bernardinais, į šią vienuoliją įstojo jo sūnus Jonas²⁹. Nors J. Pacas iš popiežiaus gautąjį pavėkslą testamentu paliko ne bernardinams, numanomas jų dalyvavimas šioje priešistorėje yra svarbus, nes rodo, kad apie garsų atvaizdą bernardinai galėjo žinoti, o gal ir jį matyti dar jam esant didiko nuosavybe.

XVII a. pirmaisiais metais Minsko vaivada J. Pacas jau pasireiškė kaip uolus katalikas – 1602 m. jis dalyvavo iškilmingoje jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčios kertinio akmens padėjimo ceremonijoje, kartu su kitais žymiais didikais nešė šį akmenį³⁰. Kad perėjęs

23 Romutis Matkevičius (Matusa), „Daugėliškis ir Pacai“, in: *Voruta*, 2011 kovo 26, Nr. 6 (720), p. 11.

24 J. Wiśniewski, „Pac Jan h. Gozdawa“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław, 1979, p. 699.

25 Thomas Dygon, *Lilia Pacowska Jasnie Wielmożnego godney pamięci Jego Męci Pana Piotra Paca, woiewody Trockiego, Dowgieliskiego starosty: Pokazana z ambony w kościele s. Franciszka oo. Bernardynow, na pogrzebie nieboszczykowskim, dnia 21 Octobra, roku 1642 [...]*, W Wilnie: W Drukarni Oycow Bazilianow Przenasw. Troyce, 1642, p. C3.

26 *Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя*, (рэд. Г. П. Пашкоў і інш.), t. 1: *Абаленскі-Кадэніцыя*, Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2005, p. 421.

27 MAB RS, f. 122–169.

28 J. Wiśniewski, *op. cit.*, p. 699.

29 Mindaugas Paknys, *Mecenatystės reiškiny XVII a.*, p. 180; Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 152, 158. Prieš 1642 m. P. Pacas pastatė Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus altorių Vilniaus bernardinų bažnyčioje, prie kurio jis buvo ir palaidotas, vėliau to paties titulo altorių šioje bažnyčioje fundavo jo našlė Elžbieta Šemetaitė-Pacienė.

30 *Šv. Kaimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sud. Mintautas

5. Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas, 1998 (po restauracijos), Viktoro Lukaševičiaus nuotrauka
Budslav Mother of God painting, 1998 (after restoration)

6. Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas, 1995 (būklė prieš restauraciją), Viktoro Lukaševičiaus nuotrauka
Budslav Mother of God painting, 1995 (before restoration)

į katalikų tikėjimą J. Pacas tikrai atliko piligriminę kelionę į Romą ir susitiko su popiežiumi Klemensu VIII, rodo 1601 m. sausio 17 d. pontifiko laiškas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Zigmantui Vazai (atsižvelgiant į laiško datą literatūroje, J. Paco kelionė paprastai datuojama Jubiliejiniais 1600 m., bet nėra patikimų duomenų, kad didikas nebuvo nuvykęs į Romą ir anksčiau)³¹. Nėra pagrindo abejoti, kad toks

Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 281.

31 J. Wiśniewski, *op. cit.*, p. 699; Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 91 (nuoroda). Bernardinų šaltiniuose minimi 1598 m., kai kada šie metai laikomi paveikslo sukūrimo data (*Пластыка Беларусі XII–XVIII стагоддзяў*, Мінск: Беларусь, 1983, p. 73; Jerzy Kowalczyk, *op. cit.*, p. 258; *Сакральная живопись Беларусі XV–XVIII веков*, Минск, 2007, il. 13), tačiau tokia interpretacija neturi pagrindo. Vargu ar popiežius, dovanodamas

žymus didikas, išreiškęs ištikimybę Šv. Tėvui, nebūtų galėjęs gauti iš jo dovanos tikėjimo sustiprinimui.

Kad Budslavo paveikslas yra atvežtinis, galima spręsti ir iš jo meninės formos, stiliaus ypatybių. Jis smarkiai skiriasi nuo XVI a. LDK paplitusių tapybos kūrinių. Visų pirma vietinei to laikotarpio (iki XVII a. pr.) dailei būdinga tapyba ant medžio lentų, dažnai naudojamas auksuotas, ornamentuotas fonas. Netgi XVII a. pirmame ketvirtyje LDK teritorijoje vyravo temperinė ar aliejinė tapyba ant kreediniu gruntu

paveikslą J. Pacui, būtų tiksliai nurodęs paveikslo sukūrimo laiką, o dar mažiau tikėtina, kad bernardinai šią datą būtų įamžinę ir pabrėžę labiau nei J. Paco atsivertimo ar kelionės į Romą metus.

7. *Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas* fragmentas, 1995 (būklė prieš restauraciją), Viktoro Lukaševičiaus nuotrauka

Close-up of *Budslav Mother of God* painting, 1995 (before restoration)

8. *Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas* fragmentas, 1995 (būklė prieš restauraciją), Viktoro Lukaševičiaus nuotrauka

Close-up of *Budslav Mother of God* painting, 1995 (before restoration)

padengtų lentų³². Tuo tarpu *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas tapytas ant drobės (dabartinis lentų pagrindas atsirado 1649, prieš perkeltant paveikslą į naująjį altorių – tą rodo ir minėtas po drobe ant lentos rastas įrašas, ir truputį užlenkti drobės kraštai). Taigi kai kurių autorių bandymas paveikslą priskirti „baltarusių mokyklai“ yra klaidingas³³.

Savo stilistinėmis ypatybėmis *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas yra artimas tiems XVI a. antros pusės kūriniams, kuriuose jungiasi tiek italų, tiek Nyderlandų tapybos bruožai. Deja, sunku nuodugniau aptarti paveikslas tapybos pobūdį, nes jo apžiūrėjimas natūroje šio tyrimo metu buvo įmanomas tik iš dalies: paveikslas yra altoriuje, visas uždengtas aptaisais, pro kuriuos matomi tik figūrų veidai ir rankos. Paveikslas vaizdas be aptaisų žinomas iš fotografijos, padarytos 1998 m. jį restauravus [5–8 il.]. Švč. Mergelė Marija, ant kairės rankos (žiūrovo atžvilgiu – dešinėje) laikanti Kūdikelį Jėzų, vaizduojama neutraliame, bet ne tamsiame, o blyškiai melsvame fone. Dievo Motina vaizduojama iki pusės, truputį pasisukusi į dešinę, lengvai palenkusi galvą. Kūdikelis pavaizduotas visa figūra, nematyti tik jo kojų pėdų. Jis kūnu truputį pasisukęs į Mariją, bet veidu atsigręžęs į žiūrovą. Dešinė Jėzaus ranka laiminimo gestu (su dviem ištiestais pirštais) iškelta į viršų, ir atrodo, kad pirmausia šis laiminimo gestas skirtas jo Motinai, o per ją ir visai žmonijai. Kairėje, sulenктоje ir truputį pakelтоje, ran-

32 Maria Kałamajska-Saeed, *Ostra Brama w Wilnie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990, p. 89.

33 *Сакральная живопись Беларуси XV–XVIII веков*, il. 13.

koje Jėzus laiko raudoną vaisių, greičiausiai obuolį³⁴. Paveiksle ypač išryškinta dešinė Marijos ranka, kuri sulenkta ir pakelta taip, kad ištiesta plaštaka rodo tiesiai į Sūnų, rankos pirštai ji delikačiai liečia obuolį laikinės Jėzaus rankos plaštaką, tarsi išreikšdama mažesniųjų brolių teologijoje tokią reikšmingą *compassio* idėją. Marija vaizduojama vilkinti ryškiai raudona suknia ilgomis siauromis rankovėmis (matomas dešinės rankos rankogalis baltas, labai siauras), ji apsigobusi tamsiai mėlyna mantija (apsiaustu, maforijumi), apvedžiota subtiliu auksiniu bangos ornamentu (mantijos pamušalas duslios spalvos, žalsvai violetinis), po mantija galvą ji apsigobusi balta skraiste³⁵. Kūdikėlis vilki neryškiai violetinius marškinėlius apvaliu kaklu, su rankovėmis atraitotomis iki alkūnių, jo kojos uždengtos geltonu apsiaustu. Marijos ir Jėzaus aureolės yra geltonų apskritimų formos, jose įpiešti šviesesni spinduliai. Įdomu, kad tokie spalvų deriniai ir panaši aureolių forma būdinga XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios *Snieginės Dievo Motinos* kopijoms, kurios nutapytos Italijoje arba remiantis tenykščiais pavyzdžiais. Iš Lietuvoje esančių paveikslų artimi spalvų deriniai, nimbų bei spindulių forma panaudota Šiluvos paveiksle. Regimanta Stankevičienė yra pastebėjusi, kad *Šiluvos Dievo Motina* (tapyta XVII a. I p. Lietuvoje) iš visų Abiejų Tautų Respublikoje žinomų *Snieginės Dievo Motinos* kopijų stilistiškai yra artimiausia Latyčevo buvusios dominikonų bažnyčios paveiksliui (dabar jis saugomas Liubline), kuris, manoma, yra palaimintas popiežiaus Klemenso VIII ir atvežtas iš Romos 1594–1597 m.³⁶ Atkreiptas dėmesys, kad Latyčevo paveikslo ir Šiluvos Marijos koloritas, nimbų siluetas, spindulių forma yra beveik tapatūs, panašios drabužių detalės,

veidų bruožai³⁷. Panašios Jėzaus ir Marijos drabužių spalvos (geltona ir rausvai violetinė) panaudotos ir XVII a. sukurtame *Snieginės Dievo Motinos* paveiksle, saugomame Bonifratrų ordino generalinėje kurijoje Romoje. Be meninės formos ir paveikslo technikos ypatybių, rodančių atvežtinę, „importinę“ drobės kilmę, taip pat ir atvaizdo ikonografijoje yra detalė, būdinga tik vakarietiškos tapybos pavyzdžiams, – tai Jėzaus rankoje laikomas obuolys³⁸.

Galima konstatuoti, kad koloritu ir tam tikromis piešinio ypatybėmis *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas yra artimas grupei tapybos darbų, sukurtų Romoje XVI–XVII a. sandūroje.

BUDSLAVO ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ATVAIZDO KULTAS XVII a.

Švč. Mergelės Marijos kulto Budslavo bažnyčioje istorija yra senesnė už šiuo metu išlikusį malonėmis pagarsėjusį jos atvaizdą ir siejasi su bernardinų nuo pat įsikūrimo šioje vietoje puoselėtu pamaldumu Dievo Motinai, kurį ypač sustiprino stebuklingas jos pasirodymas, esą įvykęs čia XVI a.³⁹ Netrukus po Dievo Motinos apsireiškimo bernardinai, pasak Zielejevičiaus, turėję apleisti šią vietą dėl įvykių, susijusių su provincijų pasidalijimu (nuo Lenkijos atsiskyrusioje Lietuvos bernardinų provincijoje labai sumažėjo brolių) ir su protestantizmo paplitimu. Šio autoriaus teigimu, bernardinai paliko eremą apie 1540-uosius, o sugrįžo 1571 m., kai vėl susijungus provincijoms vienuolynų gyvenimas ėmė atsigausti (kitur nurodoma, kad bernardinai iš Būdos laikinai pasitraukė apie 1560)⁴⁰.

37 *Ibid.*, p. 66–67.

38 Аляксандр Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, p. 25–28. Baltarusių mokslininko A. Jaroševičiaus publikacijose vaisius vargu ar pagrįstai vadinamas granatu.

39 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. B3 (2). Šis apsireiškimas oficialiai Bažnyčios nebuvo patvirtintas, tačiau žmonių tikėjimas ir tradicija tapo stipriu faktoriumi stiprinant Dievo Motinos kultą Budslavo bažnyčioje.

40 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v; [Wacław Nowakowski], *op. cit.*, p. 78.

34 Restauruotame paveiksle vaisius atrodo nutapytas vientisa raudona spalva, tačiau paveikslo kopijose jis vaizduojamas kaip obuolys.

35 Panašiai Marijos galvos danga vaizduojama Vilniaus Aušros vartų paveiksle.

36 Regimanta Stankevičienė, „Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 6, Vilnius, 2005, p. 66.

XVI a. 8 dešimtmečio pradžioje grįžusiems bernardinams iškilo netikėtų keblumų – ginčai dėl valdų ribų su Vilniaus kapitula, kuriai priklausė Dauginavos parapija, ir su Slizienių šeima, pretendavusia į dalį Markovo girios. Keletą metų trukusi byla buvo išspręsta bernardinų naudai – juos palaikė Vilniaus vyskupas ir pats valdovas⁴¹.

Tuo pačiu metu atsiskyrėlius vėl gausiai ėmus lan-kyti žmonėms, maža oratorija nebegalėjo sutalpinti maldininkų, tad nutarta ją išplėsti. Gali būti, kad rekonstrukcijos iniciatoriumi buvo Būdoje ilgai dirbęs „švento gyvenimo, iš kilmingos lietuvių giminės, bet iš tėvo eretiko kilęs“ tėvas Martynas Vaina (Woyna), kuris „vėliau labai sėkmingai kitus eretikus atversdavęs, net buvo pramintas *Flagellum Haereticorum*“⁴². Bent jau jis ėjo vyresniojo pareigas 1589 m., kai nauja medinė bažnyčia buvo baigta⁴³. Statybos rėmėjais tapo valdovo Stepono Batoro paskirti komisarai, dalyvavę sumaišties dešimtmečiais „apkarpytų“ bernardinų girios ribų nustatyme: Vilniaus kapitulos kanauninkai Mikalojus Korizna (Koryzna, 1566–1598) ir Marcelijus Suchodolskis (1567–1593) bei ponai Vaitiekus Slaveckis (Sławecki) ir Jonas Podoskis⁴⁴, finansiškai bernardinus parėmė Ašmenos žemės teisėjas Stanislovas Kareiva (Koreywo) ir kiti geradarijai⁴⁵. Abiejų minėtų kanauninkų simpatijas bernardinams liudija narystė jų globojamoje Vilniaus Šv. Onos brolijoje, į kurią įsirašė apie 1580 m.⁴⁶ 1591 m. naują medinę bažnyčią

konsekravo dominikonų vienuolis, Vilniaus kapitulos kanauninkas, Vilniaus vyskupas sufraganas Kiprijonas (apie 1528–1594), garsėjęs kaip uolus dvasininkas, talentingas pamokslininkas ir aštrus disputantas su eretikais, nuo 1583 m. taip pat priklausęs Šv. Onos brolijai⁴⁷. Dievo Motinos apsiareiškimo Būdoje atminimui bažnyčiai buvo parinktas Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo titulas, o jos didžiajame altoriuje pakabinatas iš Vilniaus atvežtas to paties titulo paveikslas⁴⁸. Visos šios aplinkybės rodo, kad XVI a. pabaigoje, prieš gaunant J. Pacui priklausiusį Švč. *Mergelės Marijos* paveikslą, bernardinų veikla Būdoje buvo nukreipta kovos su protestantizmu linkme, o šiame kontekste Dievo Motinos kulto platinimo užduotis buvo itin svarbi.

Iš popiežiaus gautą paveikslą Jonas Pacas 1610 m. testamentu paliko savo kapelionui Izaokui Solokajui (Solokay, apie 1572 – po 1613)⁴⁹. Apie šį asmenį yra nedaug žinių. Minima, kad jis kilme buvo rusėnas, vilnietis, perėjęs į katalikų tikėjimą nuo 1589 m. studijavo Vilniaus popiežiškoje seminarijoje⁵⁰. Jau po J. Paco mirties jis buvo paskirtas kamendoriumi į Būdos kaimynystėje įsikūrusią Dauginavos bažnyčią, čia atsivežė ir Marijos paveikslą. XVI a. viduryje įkurta Dauginavos katalikų parapija ilgai buvo vienintelė šiose, anuomet daugiausia stačiatikių apgyventose, Vilniaus vyskupijos apylinkėse. Čionykščiai kunigai, atrodo, ir anksčiau palaikydavo glaudžius ryšius su bernardiniais (pvz., 1595 m. Dauginavos kamendoriumi minimas Motiejus

41 Įdomu, kad pastaraisiais metais archeologai Dauginavos apylinkėse yra radę kryžiaus formos akmenų su įrėžtais Stepono Batoro inicialais. Galbūt tai akmeniniai bernardinų valdų riboženkliai – kapčiai, pastatyti galutinai nustačius jiems priklausiusį Markovo girios plotą? Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad panašiais kapčiais buvo pažymėta ir bernardinų teritorija Vilniuje.

42 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 415.

43 MAB RS, f. 18–170, l. 33; VUB RS, f. 57–B 53–20, l. 1.

44 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v(2); [Wacław Nowakowski], *op. cit.*, p. 78–79.

45 MAB RS, f. 18–170, l. 33; VUB RS, f. 57–B 53–20, l. 1.

46 Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*

(ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, II), Vilnius: Aidai, 2009, p. 221–223, 270–273.

47 *Klasztory bernardyńskie*, p. 32; VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 1; Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 200–203.

48 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v(2); Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 410.

49 Аляксандар Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, p. 9.

50 Nėra aišku, ar jis į katalikybę perėjo iš stačiatikių ar iš protestantų, tačiau akivaizdu, jog buvo artimas rutėniškai aplinkai; Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 106; Artūras Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, p. 125.

Grodekas, nuo 1601 m. buvo Vilniaus Šv. Onos broli-
jos narys⁵¹). I. Solokajus taip pat lankydavosi bernar-
dinų bažnytelėje, o Dievo Motinos atvaizdą jis atida-
vęs bernardinams ne tik „dėl dieviškojo įkvėpimo ar
pamaldumo Dievo Motinai ir jos apsireiškimo vietai“,
bet ir prašomas brolių, kuriems šis paveikslas prieš tai
jau buvo žinomas (*Fratrum supplicationibus motus*)⁵².
1613 metų Didįjį Ketvirtadienį paveikslas dviem baltais
arkliais buvo pervežtas iš Dauginavos į Budslavą, ly-
dimas bernardinų sindiko Aleksandro Slizienio ir vie-
nuolyno vyresniojo tėvo Nosilovskio (Nosilowski)⁵³.
Pats I. Solokajus, kaip mini E. Zielejevičius, netrukus
tapo bernardinu ir greitai mirė⁵⁴. Kituose šaltiniuose
minima, kad I. Solokajus 1614 m. pradžioje buvo Los-
ko kamendorius⁵⁵. Jei kalba eina apie tą patį asmenį, tai
informaciją apie įstojimą į ordiną turbūt galima būtų
traktuoti kaip tapimą tretininku.

Kodėl bernardinai rūpinosi gauti šį atvaizdą? Gal-
būt jo kilmė iš Romos, iš popiežiaus aplinkos, turėjo
tam lemiamos reikšmės. Vizualinis atvaizdo patrau-
klumas ir jo idėjinis ryšys su Katalikų Bažnyčios cen-
tru galėjo tapti paveikia sielovadinio ir misijinio darbo
priemone.

Katalikišką požiūrį į to meto Vilniaus vyskupystės
religinę situaciją vaizdžiai perteikia popiežiaus nunci-
jus 1598 m. (prieš vyskupo Benedikto Vainos paskyri-
mą Vilniaus vyskupu) rašyta *Reliacija*:

Jau septynerius metus Vilniaus vyskupija neturi nei
vyskupo, nei sufragano. Eretikai užima bažnytines

51 Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Min-
daugas Paknys, *op. cit.*, p. 317.

52 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M-25,
l. 410; MAB RS, f. 18-170, l. 47; Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*,
p. D. Populiariuose straipsniuose pasitaiko klaidingų teiginių,
esą paveikslą per I. Solokajų bernardinams padovanojo pats
J. Pacas, arba netgi teigiama, kad popiežius Klemensas VIII
paveikslą padovanojo bernardinams per J. Pacą. Tokie teiginiai
neturi istorinio pagrindo.

53 MAB RS, f. 18-170, l. 47; Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. D.

54 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. D-Dv.

55 Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Min-
daugas Paknys, *op. cit.*, p. 106.

valdas, parapijos neturi klebonų, vaikai miršta be
krikšto, stiprėja erezija, galvą kelia stabmeldystė.
Vilniaus vaivada, užkietėjęs kalvinas, pasisavino
dešimt mylių vyskupo žemės <...>. Nėra kitos vys-
kupijos visoje Lenkijoje, kuriai labiau nei Vilniaus
vyskupijai reikėtų savo ganytojo, nes šioje vyskupi-
joje yra iki šimto tūkstančių valstiečių, nemokančių
poterių, daug stabmeldžių, totorių mahometonų,
neskaitant rusinų ir armėnų schizmatikų bei įvairių
eretikų sektų.⁵⁶

Tos pačios aktualijos jaudino ir Būdosi bernardinus,
kurie labai daug dėmesio skyrė darbui tarp protestan-
tų, juolab kad jų pačių gretose buvo ne vienas kon-
vertitas. Pavyzdžiui, be jau minėto M. Vainos, XVI a.
pabaigoje čia dirbo brolis Valentinas Zimno, kuris „iš
eretiko tapęs vienuoliu, vėliau savo argumentais (žo-
džiais) ir raštais daug eretikų klaidų atskleidė. Buvo
labai mokytas, mintinai žinojo Bibliją, o kartu pasižy-
mėjo gyvenimo paprastumu. Gavęs Benedikto Vainos
leidimą kaimuose paprastus žmones mokė Dievo Žo-
džio ir katekizmo“⁵⁷. Stačiatikiai taip pat buvo svarbus
bernardinų veiklos laukas – jų patraukimo į Katalikų
Bažnyčią idėją bernardinai siekė įgyvendinti nuo pat
savo veiklos pradžios LDK, o po Brastos unijos šis jų
veiklos aspektas įgavo papildomų paskatų⁵⁸.

Nors apie paveikslo vizualinio išpūdzio reikšmę to
meto tikintiesiems šaltiniuose beveik nekalbama, bet
iš užuominų galima spėti, kad tokio poveikio būta.
Zielejevičius paveikslą vadina „dailiu“ (lenk. *sliczny*),
apibūdina jį kaip nuostabaus grožio, pilną „kažko-
kio dangiško dailumo ir patrauklumo“ (*przedziwnej
sliczności y niebieskiey iakieyś atraktywy pełen*)⁵⁹. Pa-
veikslo grožį ir jo tam tikrą ryšį su žmogaus asmeniu,

56 „Relacya o Polsce przez Nuncyusza Malaspina roku 1598,
mająca zarazem służyć za instrukcyą dla jego następcy“, in: *Re-
lacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od r. 1548
do 1690*, t. 2, p. 49.

57 *Ibid.*

58 Plačiau apie tai žr. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia*.

59 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. D.

sugebėjimą keistis žiūrinčiojo akivaizdoje, Zielejevičius tiesiogiai sieja su jo paveikumu tikinčiojo sielai. Jis teigia, kad „kai tik kas nors, turintis mirtina nuodėmė suteptą sielą, išdrįsta į ją [paveikslą] pažvelgti, iš karto tiek pačios Švč. Mergelės, tiek ir Kūdikėlio veidą sunerimusį, susijaudinusį (*zalterowany*) pamato, <...> todėl sugraudinta širdimi ir liedami ašaras kuo greičiau eina pas kunigą išpažinties ir šventos atgailos“⁶⁰. Įdomu, kad keletu dešimtmečių vėliau parašytoje Vilniaus bernardinų Šv. Mykolo bažnyčios Švč. *Mergelės Marijos* paveikslo stebuklų knygoje panaši savybė priskirta ir tenykščiam atvaizdui – Marijos veidas nuodėmingojo akivaizdoje užtemdavo arba tapdavo rūščiu⁶¹.

Iš pradžių *Dievo Motinos* paveikslas buvo pakabintas nedideliame altorėlyje prie Būdos bažnyčios šoninės sienos, vienuolyno pusėje, vėliau dėl ypatingo žmonių pamaldumo buvo perkeltas į didįjį altorių⁶². Kadangi, pasak bernardinų, prie šio paveikslo atsiversdavo „eretikai ir mirtinas nuodėmės turintys“⁶³, nepaisant to, kad bažnytėlė stovėjo nuošalioje vietoje viduryje miškų, XVII a. viduryje garsas apie čia vykstančius stebuklus jau buvo pasklidęs visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Pirmieji užrašyti prie paveikslo įvykę stebuklai datuojami 1617 m.⁶⁴. Juos patyrę du Tiškevičių giminės berniukai vėliau tapo dvasininkais. Vienas jų – Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus sūnėnas Kazimieras (Juozapas) Tiškevičius, stebuklingai atgavęs Būdoje regėjimą, o vėliau tapęs žinomu basųjų karmelitų tėvu Karmelio kalno Švč. Mergelės Marijos Juozapatu (apie 1643–1644 m. jis ėjo

Glubokojės basųjų karmelitų prioro pareigas, vėliau prisidėjo prie savo ordino vienuolynų statybų Vilniuje, Varšuvoje ir Glubokojėje⁶⁵), kitas – dominikonas Kazimieras Reginaldas Kazimieras Tiškevičius, apie 1643 m. Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios konvente ėjęs Šventojo Rašto lektoriaus pareigas⁶⁶.

Bernardinų šaltiniuose itin akcentuoti kitatikių atsivertimai. Pateikti konkretūs tokių atvejų pavyzdžiai nėra labai gausūs, bet iškalbingi. Vienas iš tokių – Minsko vaivadijos pastalininkio Jurgio Zenačiaus (Zienowicz) atsivertimas 1641 m. Šv. Pauliaus atsivertimo dieną⁶⁷. Pasakodamas šią istoriją Zielejevičius pažymi emocinį akistatos su paveikslu poveikį – apsilankius stebuklingoje vietoje didikai „tuoj iš akių ašaros pasruvo ir taip širdis susigraudino“, kad iš karto bėgo pas kunigą atlikti išpažinties ir išsižadėti „eretikų“ klaidų⁶⁸. Panašiai ir ponia Puzinienė (Puzyrina), atvykusi į Būdą ne iš pamaldumo, bet daugiau dėl pramogos, kaimynų kompanijoje, būdama bažnyčioje Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų šventės išvakarėse, žvelgdama į paveikslą buvo taip sujaudinta, kad tą pačią valandą išsižadėjo kalvinų tikėjimo. O kai kitą dieną jos jaunėlis sūnus, tai sužinojęs, iš savo motinos toje pat bažnyčioje šaipėsi, vadindamas ją „popiežininke“, pats stebuklingu būdu atsivertė, „juokus ir pokštus pakeitęs gailesčiu ir susikrimtimu“⁶⁹. Simptomatiškas ir Zielejevičiaus užrašytas stebuklas apie stačiatikio Jeronimo Kosaževskio (Kosarzewski) atsivertimą, kai šis ponas Būdoje lankydamasis suprato, jog „nėra tikresnių pamaldų nei šventosios

60 *Ibid.*, p. Dv.

61 Rūta Janonienė, „Sapiegų Švč. Mergelė Marija – Vilniaus globėja“, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: Po-reikiai ir užsakymai*, Straipsnių rinkinys, sudarytoja Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 117.

62 MAB RS, f. 18–170, l. 47; Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v (2); Александр Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, p. 9.

63 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. Dv; Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 410.

64 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 411.

65 Tojana Račiūnaitė, *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 76, 99.

66 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. M–25, l. 411. Apie jo pareigas Vilniaus dominikonų konvente žinoma iš įrašo 1643 m. Vilniuje išleistoje knygoje; žr. *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos. Kontrolinis sąrašas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 1996, p. 171.

67 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. Dv.

68 *Ibid.*

69 *Ibid.*

9. *Maldininkų procesija iš Dauginavos į Budslavą*, raizyns, iliustracijos fragmentas, in: Zieleiewicz Eleutery, *Zwierzinniec na ziemi niebieski to iest puszcza Budzka łaskami boskiemi opływająca, których ludzie przy cudownym obrazie Nas. Panny w koscielu o. Bernardynów będącym doznawaią*, [Vilnae], 1650, MAB RS

The Procession of Worshipers from Dauginava to Budslav, woodcut, a close-up of the illustration, 1650

Romos Bažnyčios pamaldos⁷⁰. Panašūs atsivertimo iš kalvinų tikėjimo ar stačiatikybės atvejai fiksuojami dar ir XVII a. viduryje⁷¹. Zielejevičiaus teigimu, visos medinės bažnytėlės sienos buvo apkaltos ir apklijuotos ant popieriaus rašytais stebuklų paliudijimais, kurie sunaikinti XVII a. 5 dešimtmetyje, paskubomis išrenkant šią senąją šventovę, kai jau buvo pastatyta nauja, mūrinė⁷². Į brolių prašymus prieš nuplėšiant tuos

70 *Ibid.*, p. D2.

71 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M-25, l. 412-414.

72 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. D3.

10. *Budslavo bažnyčios vaizdas*, XVII a. vid., iliustracijos fragmentas, in: Zieleiewicz Eleutery, *Zwierzinniec na ziemi niebieski to iest puszcza Budzka łaskami boskiemi opływająca, których ludzie przy cudownym obrazie Nas. Panny w koscielu o. Bernardynów będącym doznawaią*, [Vilnae], MAB RS

View of Budslav church, the middle of the 17th c., a close-up of the illustration

stebuklus perrašyti, tuometinis vienuolyno vyresnysis esą atsakęs, kad neverta tuo rūpintis, nes „pats Dievas Švenčiausiąją savo Motiną šioje vietoje kanonizuoja“ ir esą parūpinsiąs naujų liudijimų⁷³.

Per Švč. Mergelės Marijos iškilme į Būdą sueidavo tūkstančiai žmonių, tiek kilmingųjų, tiek valstiečių, iš Palenkės, Breslaujos, Vitebsko, Minsko, Ašmenos paviatų ir iš kitur [9 il.]. Minios žmonių nebetildavo į bažnytėlę ir todėl negalėdavo laisvai priimti Švč. Sakramento, atlikti išpažinties bei dalyvauti kitose pamaldose, todėl iškilo naujos bažnyčios poreikis⁷⁴. 1633 m. šalia senosios buvo pradėta statyti nauja, triskart didesnė mūrinė šventovė⁷⁵ [10 il.]. Tuometinis Vilniaus bernardinų konvento gvardijonas Florijonas

73 *Ibid.*, p. D3v.

74 *Ibid.*, p. C3v (2).

75 *Ibid.*, p. C3v(2). Wiesławas Murawiecas statybos pradžią netiesiogiai datuoja 1613 m.: *Klasztory bernardyńskie*, p. 32.

Koleckis, sakoma, labai mėgęs Budslavą, bažnyčios statybai skyrė nemažą palikimą, gautą mirus tėvui. Kertinį akmenį 1633 m. rugpjūčio 28 d. pašventino Vilniaus vyskupo Abraomo Vainos įgaliotas Salų klebonas Golembiovskis (Gołębiowski)⁷⁶. Išskilmėse dalyvavo pats Florijonas Koleckis, tuometinis Būdos prezidentijos vyresnysis Stanislovas Borkovskis (Borkowski) ir vienuolyno geradariai, iš kurių bene žymiausias buvo tuometinis kaimyninių Krivičių ir Dauginavos dvarų savininkas, Polocko vaivada, LDK lauko etmonas Jonušas Kiška (Kiszka, apie 1586–1654), vienas turtingiausių ir iškiliausių to meto lietuvis didikų⁷⁷. Rėmė statybas ir Upytės stalininkas, Viršupio laikytojas, vyriausiasis LDK medžioklis Mikalojus Dolmat-Isaikovskis (Dolmat-Isaykowski)⁷⁸. Būdos vienuolyną rėmė ir kiti šios giminės atstovai, tarp jų – Vilniaus kapitulos kanauninkas, Smolensko vyskupas Pranciškus Dolmat-Isaikovskis⁷⁹ bei LDK medžioklis, Ašmenos vaškis Petras Dolmat-Isaikovskis, kuris, beje, buvo susigiminiavęs ir su Pacais – vedęs Oną Pacaitę, Trakų vaivados Petro Paco (Jono Paco pusbrolio) dukrą⁸⁰. Būdos bažnyčią Dolmat-Isaikovskiai aprūpino

76 MAB RS, f. 18–170, l. 34.

77 Mindaugas Paknys, *Mecenatystės reiškiny XVII a. LDK. Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: VDA leidykla, 2003, p. 166. J. Kiška fundavo ir Salų bažnyčią – iš pradžių (1620) ji buvo evangelikų reformatų, 1632 m. atiduota katalikams. Jo brolis Mikalojus Kiška (1588–1644), Mstislavlio vaivada, 1631 atidavė Yvijos bažnyčią bernardinams, rėmė ir kitas bažnyčias.

78 Bernardinų provincijos archyvas Krokovoje, sign. Rkps M–25, l. 410; MAB RS, f. 18–170, l. 5; M. Dolmat-Isaikovskis tikriausiai buvo tretininkas, mat minima, kad nuolat nešiojo šv. Pranciškaus virvę ir kurį laiką kaip svečias gyveno Budslavo vienuolyne.

79 P. Dolmat-Isaikovskis (1599–1654), po 1630 – Vilniaus kapitulos kanauninkas, 1633 – Gardino klebonas, įsteigė Gardino jėzuitų kolegiją. Nuo 1643 – Trakų, Geranainių, Vilniaus katedros klebonas. LDK kanclerio A. S. Radvilos proteguojamas tapo Vladislavo Vazos sekretoriumi, nuo 1641 – Lietuvos didysis raštininkas ir referendorius. 1649 paskirtas Smolensko vyskupu, buvo paskutinis katalikų vyskupas, rezidavęs šiame mieste (iki 1654). Duomenys pagal leidinį: Tadeusz Wasilewski, *Dolmat-Isajkowski Franciszek, Polski Słownik Biograficzny, 1962–1964, t. X, p. 170.*

80 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. A2v; Mindaugas Paknys, *Mecenatystės reiškiny XVII a.*, p. 163.

11. *Budslavo Dievo Motinos altorius, XVII a. I p.*, iliustracijos fragmentas, in: Zieleiewicz Eleutery, *Zwierzinniec na ziemi niebieski to iest puszcza Budzka łaskami boskimi opływająca, których ludzie przy cudownym obrazie Nas. Panny w kosciele o. Bernardynów będącym doznawaią*, [Vilnae], 1650, MAB RS
Budslav Mother of God altar, the first half of the 17th c., a close-up of the illustration, 1650

brangiais liturginiais reikmenimis ir įranga – jie buvo padovanoję sidabrinių žvakidžių, kapų, arnotų, mišių taurių⁸¹. Kartu su nauja bažnyčia bernardinai priešais didžiausias bažnyčios duris pasistatydino mažytį medinį vienuolyną (*coenobium*), kuriame vis dėlto buvo ir refektorius, ir nedidelės celės (iki tol vienuoliai gyveno atskirose trobelėse)⁸².

Bažnyčia buvo baigta 1643 m. liepos 9 d., Būdos prezidentijai vadovaujant tėvui Laurynui Pžedborui (Laurentio Przedbor)⁸³, ji konsekruota Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų titulu, nors vidaus įrangos darbai užtruko ilgiau. Vėlesniuose šaltiniuose minima, kad bažnyčios bokštuose buvo trys XVII a. varpai. Ant vieno varpo buvo užrašas: „Assumptio B. M. V. Anno Dom. 1681“, o apačioje: „Joannes Delmar me

81 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. A2v.

82 MAB RS, f. 18–170, l. 4.

83 *Ibid.*, p. 34, 177.

12. Budslavo Dievo Motinos altorius, 1649, Budslavo bažnyčia,
Gintauto Trimako nuotrauka

Budslav Mother of God altar, 1649, Budslav church

fecit⁸⁴. Tai rodo, kad šį varpą Vilniuje buvo nuliejęs vienas garsiausių Lietuvos varpų liejikų.

Naujoji bažnyčia buvo sumanyta kaip malonėmis garsėjančio Švč. Mergelės Marijos atvaizdo kultui skirta šventovė [11 il.]. Paveikslas iš karto buvo pakabintas didžiajame jos altoriuje, iš pradžių galbūt perneštame

84 Franciszek Sielicki, „Region Dolhinowsko–Budslawsko–Krzywicki na dawnej wileńszczyźnie. Kronika historyczna“, in: *Slavica Wratislaviensia*, t. LII, Warszawa–Wrocław, 1989, p. 27.

iš senosios bažnytelės, o 1649 m. perkeltas į naują, Zielejevičiaus rūpesčiu pastatytą įspūdingą didįjį altorių [12 il.]. Jau anksčiau, apie 1635–1637 m., tėvo Florijono Koleckio rūpesčiu jis buvo uždengtas už įvairių geradarių paaukotas lėšas pagamintu puošniu sidabriniu aptaisu ir brangiomis karūnomis bei įstatytas į prabangius ažūrinis rėmus, puoštus šv. Kazimiero ir šv. Elenos reljefinėmis figūrėlėmis⁸⁵. Tikriausiai tai ne-

85 MAB RS, f. 18–170, l. 47. Galbūt jau anksčiau jis buvo puoštas

buvo pirmosios paveikslų puošmenos. Pavyzdžiui, viename iš stebuklų aprašymų minima, kad 1632 m. vienas didikas, Budslavo Dievo Motinos užtarimo dėka išsigelbėjęs iš Maskvos kalėjimo, kaip votą paaukojo gryno aukso karūnelę Jėzaus galvai paveiksle papuošti⁸⁶. 1668 m. ordino kronikoje naujasis altorius aprašytas neslepiančiomis susižavėjimo: *pretioso opere statuario ex ligno cum varys personis Sanctorum sculptis et auro depictis...* („subtilaus darbo, skulptūrinis, medinis, su įvairių šventųjų asmenų figūromis, auksu ištapytas“)⁸⁷. Prie stebuklingojo paveikslų minima daug votų, sidabro ir aukso plokštelių bei kitų puošmenų (*cum varys anathematibus, votis, quam plurimis tabellis aureis, argenteis, et varys monilibus, et Lapidibus pretiosus*)⁸⁸.

Mūrinės Budslavo bažnyčios statyboms vadovavo iš Polocko pakviestas vokiečių kilmės architektas Andriejus Kromeris (Kromer), priėmęs unitų tikėjimą⁸⁹. Didžiojo altoriaus autorius – stalius, drožėjas Petras Gramelis (Grammel), sprendžiant iš žinomų negausių jo biografijos faktų, glaudžiai susijęs su Jėzaus Draugija⁹⁰. XVII a. viduryje jis gyveno Vilniuje ir aktyviai dalyvavo jėzuitų globojamoje vokiečių katalikų Šv. Martyno brolijoje, veikusioje prie jėzuitų Šv. Ignaco bažnyčios, 1672–1673 m. netgi buvo šios brolijos pirmininkas, savo lėšomis parūpino brolijos koplyčiai

karūnomis, kurios matyti Zielevičiaus knygoje publikuotame raizinyje. Pirmieji aptaisai galėjo būti ne prikalti prie paveikslų, bet pritvirtinti prie mažyčių vyrių ir atveriami (taip iš pradžių buvo uždengtas *Loreto Dievo Motinos* paveikslas Paširvintyje (Alvite), kurio rėmai pagaminti vėliau), žr. Regimanta Stankevičienė, „Alvito Švč. Mergelės Marijos paveikslas ir jo kulto istorija“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė, 21: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Vilnius, 2001, p. 81.

86 Eleutery Zielewicz, *op. cit.*, p. B2v.

87 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 411.

88 *Ibid.*

89 Apie jį plačiau žr. straipsnyje šiame leidinyje: Rūta Janonienė, „Eleuterijaus Zielevičiaus knygos *Dangiškasis žvėrynas žemėje* iliustracijos“.

90 *Lietuvos dailininkų žodynas XVI–XVIII a.*, sud. A. Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 115–116.

paveikslų⁹¹. Pastaruoju metu menotyrinėje literatūroje įsitvirtino teiginys, kad Budslavo altoriaus architektu galėjo būti tik žymus italų architektas Giovanni Battista Gisleni⁹². Galima sutikti su nuomone, kad altorių projektuoti turėjo „profesionalus architektas, užsiimantis taip pat ir teatine scenografija“⁹³, tačiau, kol XVII a. pirmos pusės LDK meninė kultūra tebėra fragmentiškai ištyrinėta, altoriaus autorystės priskyrimas būtent šiam architektui yra skubotas. M. Kalamajkos-Saeed hipotezė, kad pavyzdžiui originaliai altoriaus kompozicijai galėjo būti P. P. Rubenso projektuotas dvylikos imperatorių portikas, įrengtas Antverpene 1642 m., taip pat nėra įrodyta⁹⁴. Iš tiesų altoriaus architektūrinė dalis netipiška, jo analogų LDK teritorijoje nežinoma. Juodai dažytam, gausiai auksuotais drožiniais puoštam altoriui būdingos manierizmo ir ankstyvojo baroko formos, svarbiausia jo vizualinė ypatybė – iliuzinės perspektyvos efektas. Toks sprendimas, matyt, buvo pasirinktas dėl palyginti mažo paveikslų formato, norint sukurti gilumos iliuziją, nukreipti tikinčiųjų žvilgsnį į altoriaus centrą ir optiškai „padidinti“ paveikslą. Tačiau optinės iliuzijos elementai smulkiųjų formų architektūroje XVII a. viduryje nebuvo absoliuti naujovė, jie galėjo būti žinomi čia dirbusiems architektams. Pavyzdžiui, tabernakulių architektūroje Italijoje iliuzinės perspektyvos elementai naudoti jau XV a. Lietuvoje barokinės iliuzinės perspektyvos efektai bene pirmiausia buvo panaudoti teatre, pavyzdžiui, 1636 m. Vilniuje surengtoje operoje *Elenos pagrobimas*, kuriai dekoracijas kūrė architektas ir scenografas Augustinas Ločis (Locci, 1601 – po

91 *Ibid.*

92 Jerzy Kowalczyk, *op. cit.*, p. 268. Šis autorius Andriejaus Kromerio (kurį, beje, neteisingai vadina Aleksandru), kaip architekto, autorystės net nesvarsto, o klaidingai laiko jį altorių įgyvendinusių „skulptoriumi ir drožėju“ (*snycerz i rzeźbiarz*).

93 Jerzy Kowalczyk, *op. cit.*, p. 268.

94 Maria Kalamajska-Saeed, *Ołtarz w Budławiu, Niderlandyzm w sztuce polskiej*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1995, p. 444–447; Marija Matušakaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 210–211.

1669)⁹⁵. Be to, vienas pagrindinių bažnyčios statybos rėmėjų, Polocko vaivada, LDK lauko etmonas Jonušas Kiška galėjo susipažinti su barokinio teatro naujovėmis lydėdamas karalaitį Vladislavą Vazą kelionėje po Italiją 1625–1627 m. Budslavo altoriaus „idėjinių“ ištaukų galima ieškoti ne tik Vladislavo Vazos dvare, bet ir jėzuitiškoje aplinkoje, kurioje nuo XVI a. pabaigos itin paplito religiniai vaidinimai, vystėsi teatras. Lietuvos jėzuitų provincija, kaip pastebėjo teatro istorijos tyrinėtojai, atviresnė už Lenkijos provinciją iš Vakarų ateinančioms barokinės kultūros tendencijoms, buvo itin imli visokioms teatrinėms „naujovėms“, tarp jų ir moderniems techniniams sprendimams⁹⁶. Iki 1683 m. vaidinimai buvo rengiami bažnyčiose, prieš altorių, vėliau – aulose⁹⁷. Neblogai įrengtas buvo jėzuitų akademinis teatras Polocke⁹⁸. M. Sarbievijus teikė ypač daug dėmesio mokykliniam teatrui, domėjosi scenos įrengimo naujovėmis, su kuriomis susipažino lankydamasis Romoje 1622–1625 m., o savo retorikos kurse, skaitytame Polocko kolegijoje 1626–1628 m., jis ne tik aprašė tuo metu modernios scenos įrangą, bet netgi buvo parengęs jos eskizus. Prieš 1650 m. Vilniaus akademijos auloje buvo įrengta *periaktinė* scena, pritaikyta keičiamoms tapytoms dekoracijoms⁹⁹.

Atsižvelgiant į istorines aplinkybes, žinomus bernardinų ir jėzuitų tarpusavio ryšius bei Budslavo bažnyčią ir altorių stačiusių meistrų biografijos duomenis, galima kelti prielaidą, kad mūrinę bažnyčią ir didįjį altorių statę meistrai buvo susiję su LDK jėzuitais, ypač su Polocko vienuolynu. Glaudžius ryšius su jėzuitais palaikė ir bernardinų geradariai. Pavyzdžiui, Gardino jėzuitus rėmė Pranciškus Dolmat-Isaikovskis, vienas iš pagrindinių Budslavo mūrinės bažnyčios statybos rėmėjų¹⁰⁰.

95 Jan Okoń, *Na scenach jezuickich w dawnej Polsce*, Warszawa: DiG, 2006, p. 155.

96 *Ibid.*, p. 110, 150–151.

97 *Ibid.*, p. 116.

98 *Ibid.*, p. 144.

99 *Ibid.*, p. 155.

100 [Wacław Nowakowski], *op. cit.*, p. 190.

13. Budslavo Dievo Motinos altoriaus fragmentas su Aarono figūra, 1649, Budslavo bažnyčia, Gintauto Trimako nuotrauka

Part of Budslav Mother of God altar with the figure of Aaron, 1649, Budslav church

Budslavo altoriaus meninio apipavidalinimo idėjinė programa teologiškai daugiasluoksnė, ji įvairiais aspektais atspindi Marijos – Kristų savyje nešiojusio *Tabernakulio* temą. Pagrindinę šio altorius kaip Dievo Motinos išaukštinimui skirtą *sosto* prasmę nurodė Zielejevičius aukščiau minėtame užrašė po paveikslu. Pirmojo tarpsnio nišose stovinčių aštuonių skulptūrų virtinę pradeda karalius Dovydas (kairėje) ir Aaronas (dešinėje). Taigi arčiausiai tikinčiųjų pastatytos Senojo Testamento personažų skulptūros, „laiko“ prasme labiausiai nutolusios nuo Dievo Motinos ir Jėzaus. Jei Dovydo (laikomu Marijos protėviu) figūra katalikiškų Marijai skirtų altorių ikonografijoje pasitaiko daž-

nai, tai pranašo Aarono atvaizdas – itin retas [13 il.]. Šis pranašas, kilęs iš Levio giminės (vyresnysis Mozės brolis), laikomas pirmuoju izraelitų vyriausiuoju kunigu, o kaip šventasis jis buvo itin gerbiamas Rytų Bažnyčioje. Jo atvaizdas altoriuje daugiau sietinas ne su Marijos, bet su Jėzaus – vienintelio tikrojo kunigo – tema. Už jų stovi Marijos sužadėtinis šv. Juozapas ir Jėzaus atėjimą skelbęs paskutinysis Senojo Testamento pranašas – šv. Jonas Krikštytojas, trečią skulptūrų porą sudaro jo tėvai šv. Zacharijas ir šv. Elzbieta, kuri, pasak Šventojo Rašto, buvo kilusi iš Aarono giminės (Lk, 1–5). Tokiu būdu paryškinama Apreiškimo ir Jėzaus atėjimo tema. Arčiausiai švč. Mergelės Marijos atvaizdo įkomponuotos jos tėvų šv. Joakimo (Dovydo pusėje) ir šv. Onos (Aarono pusėje) figūros, kurios paprastai visuomet vaizduojamos norint akcentuoti Nekaltojo Prasidėjimo slėpinį. Altoriaus šonuose, antrame tarpsnyje, virš karnizo pastatytos dar keturios šventųjų skulptūros: iš kraštų – Lenkijos ir Lietuvos globėjų šv. Stanislovo (kairėje) ir šv. Kazimiero (dešinėje), arčiau centro – pagrindinių Mažesniųjų brolių observantų ordino šventųjų – šv. Pranciškaus Asyžiečio (dešinėje) ir šv. Bernardino Sieniečio (kairėje) [14 il.]. Pačiame centrinės dalies viršuje abipus glorijos stovi nedidelės šv. apaštalų Petro ir Pauliaus skulptūros. Šis papildomas skulptūrinis dekoras tarsi „lokalizuoja“ altorių pasaulio lauke, nurodo jo priklausomybę krikščionių bažnyčiai (apaštalų figūros), Lietuvos ir Lenkijos valstybei (valstybės globėjų figūros) ir bernardinų ordinui (vienuolių figūros). Kitos ant karnizų sėdinčios skulptūros vaizduoja adoruojančius angelus. Iki šiol nebuvo bandyta nustatyti, koks paveikslas buvo šio altoriaus antrame tarpsnyje (dabar esantis Sopulingosios Dievo Motinos atvaizdas sukurtas XVIII a.). Sprendžiant iš tuometinės bažnyčios titulo ir remiantis analogais galima kelti prielaidą, kad antrame tarpsnyje turėjo būti pakabintas švč. *Mergelės Marijos ėmimo į dangų* paveikslas. Pačiame altoriaus viršuje dabar esanti barokinė glorija, vaizduojanti erškėčių vainiku apsuptą švč. Jėzaus Širdį, taip pat yra

14. Budslavo Dievo Motinos altoriaus fragmentas su šv. Stanislovo ir šv. Bernardino figūromis, 1649, Budslavo bažnyčia, Gintauto Trimako nuotrauka

Part of Budslav Mother of God altar with figures of St. Stanislav and St. Bernardine, 1649, Budslav church

vėlesnė. Tikėtina, kad pirminiame altoriaus variante šioje vietoje kilo spindulių apsupta Jėzaus vardo hierograma (IHS), bernardinų platintas simbolis, XVII a. plačiai naudotas bažnyčių altoriuose¹⁰¹.

Puošni naujoji bažnyčia ir jos išpūdingas altorius neabejotinai sutraukdavo daugybę tikinčiųjų, o prie Marijos kulto puoselėjimo tarp čia susirinkusių maldininkų prisidėjo ir žodinė bernardinų kūryba, maldos ir giesmės. Iš tokiai kūrybai pasišventusių vienuolių minėtinas Mikalojus Černickis (Czernicki), kilmingas lietuvis, pasak kronikininko, paprastai ir nusizėminęs pragyvenęs Būdoje apie 50 metų. Marijos garbei jis

¹⁰¹ VUB RS, f. 57–B 53–42.

„rašė proza ir eiles pamaldžiausias savo ranka, meile ir pamaldumu buvo atsidavęs *Būdos Švč. Mergelės Marijos* paveikslui“¹⁰².

XVII a. viduryje vasaromis, ypač per Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų iškilnę, prie stebuklingojo paveikslo ateidavo įvairių brolių procesijos¹⁰³. Sprendžiant pagal vietovardžius, paminėtus *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo stebuklų aprašymuose, daugiausia tikinčiųjų į šią bernardinų bažnyčią ateidavo iš Ašmenos ir Minsko pavių, mažiau iš Breslaujos ir Oršos, mažiausiai iš Naugarduko vaivadijos. Piligrimines keliones į Budslavą rengė ne tik katalikai, bet ir unitai, jų daugiausia ateidavo iš Dauginavos, kurioje, be 1553 m. pastatytos katalikų bažnyčios, buvo ir XVI a. statyta Švč. Trejybės cerkvė, 1609 m. atiduota unitams¹⁰⁴. Tuo metu Dauginava buvo labiausiai į rytus nutolusi Vilniaus vyskupijos katalikų parapija. 1635 m. jos dvarą iš Jonušo Kiškos nusipirkus unitų metropolitui Veliaminui (Juozapai) Rutskiui, unitų pozicijos šiame miestelyje dar sustiprėjo¹⁰⁵. Pasak Zielejevičiaus, iš Dauginavos kasmet ateidavę unitų kunigai su savo „kompanija“, kurie Budslavo bažnyčioje aukodavo savo mišias. Kadangi per Švč. Mergelės Marijos iškilmes žmonių susirinkdavę tiek, kad netilpdavo ir į naująją bažnyčią, šventoriuje buvo pastatytos koplyčios, kuriose buvo klausoma išpažinčių ir aukojamos tiek katalikų, tiek graikų apeigų katalikų mišios bei dalijama šv. komunija¹⁰⁶.

Malonėmis garsėjančio paveikslo kultas lėmė ir paties vienuolyno augimą, jo statuso kaitą. Piligrimams ir maldininkams aptarnauti reikėjo daugiau dvasininkų, 1650 m. jame gyveno 19 brolių, iš jų keliolika kunigų, apie 1656 m. – 16 brolių¹⁰⁷. Tuo remiantis buvo patenkintas lietuvių bernardinų prašymas ir 1654 m.

birželio 2 d. gautas mažesniųjų brolių observantų generalinio definitoriaus tėvo Augustino iš Monte Korvino (Augustinus a Monte Corvino) leidimas Budslavo rezidenciją laikyti formaliu konventu. Šis klausimas buvo svarstytas ir tų pačių metų generalinėje kapitulyje Romoje¹⁰⁸.

XVII a. viduryje, LDK karo su Maskva metu, Budslavo apylinkes du kartus nusiaubė caro kariuomenė, bausdama gyventojus už ištikimybę unijai¹⁰⁹. Buvo užimtas ir bernardinų vienuolynas, nužudyti du broliai, tačiau tikinčiųjų gerbiamą paveikslą pavyko išsaugoti.

TOLESNĖ BAŽNYČIOS INTERJERO RAIDA

Dažnai rašoma, kad 1643 m. baigta statyti mūrinė bažnyčia yra išlikusi iki mūsų dienų – ji esą buvo paversta koplyčia, iš šono prisišliėjusia prie XVIII a. antroje pusėje pastatytos naujos, didžiulės kryžiaus plano šventovės¹¹⁰. Toks teiginys glumina, nes koplyčios ankštumas nesiderina su šaltinių duomenimis apie buvusios bažnyčios kaip reikšmingo piligrimų centro vaidmenį. Naujai aptikti duomenys apie bažnyčios įrangą rodo, kad klaidinga tapatinti dabartinę Šv. Barboros koplyčią su senąja bažnyčia.

Pirma, jau medinėje vienuolyno bažnytėlėje turėjo būti presbiterija su vienuolių choru ir navos dalis, be to, joje tilpo didysis ir bent vienas šoninis altorius. Jei 1633–1643 m. pastatytoji mūrinė bažnyčia buvo, kaip minėta, triskart didesnė, tai visai neįtikima, kad ji galėtų būti tapati dabartinei Šv. Barboros koplyčiai, kurios navos plotis vos daugiau kaip 7 metrai¹¹¹.

Kita vertus, dabartinė koplyčios forma visai neatitinka tipiškos bernardinų bažnyčios – joje nėra vie-

102 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 415.

103 *Ibid.*

104 Franciszek Sielicki, *op. cit.*, p. 13–14.

105 *Ibid.*, p. 23.

106 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v (2).

107 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 409; Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. C3v (2).

108 Bernardinų provincijos archyvas Krokuvoje, sign. Rkps M–25, l. 423.

109 Franciszek Sielicki, *op. cit.*, p. 25–26.

110 Каталицкія святыні, р. 22; Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя, т. 1, р. 353; Инесса Николаевна Слюнькова, *Монастыри восточной и западной традиций*, Москва, 2002, р. 249–250.

111 Patalpos išorinis mastelis: 20x10 m.

nuolių choro dalies, visa erdvė vientisa. Ši už pagrindinį bažnyčios turį žemesnė ir siauresnė pastato dalis matyti 1650 m. raizinyje, publikuotame Zielejevičiaus knygoje apie stebuklingąjį *Budslavo Dievo Motinos* paveikslą. Kadangi XVII a. viduryje Būdos vienuolynas, kaip minėta, formaliai jau atitiko konvento statusą, bažnyčioje privalėjo būti stalės, skirtos ne mažiau kaip 12 vienuolių¹¹². Tą patvirtina ir 1653 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių vizitacijos akte nors ir lakoniškai paminėtas Budslavas, nes pažymėta, kad prie bažnyčios esantis vienuolynas yra pakankamas dvylikai iš išmaldos gyvenančių vienuolių, be to, paminėta, kad ši vieta garsėja kasdieniniais stebuklais (*miraculis quotidianis*) ir kad čia su vyskupo leidimu gyvena kunigas egzorcistas¹¹³. 1674–1677 m. vizitacijos metu vyskupas Mikalojus Slupskis Budslave suteikė sutvirtinimo sakramentą 489 asmenims (plg., gretimose Dauginos ir Parafijanovo parapijose atitinkamai 42 ir 94 asmenims)¹¹⁴. Tad ar galėjo būti piligrimų ir maldininkų reikmėms pastatyta tokia bažnyčia, kuri vos talpintų pačius bernardinus?

Be to, senojoje mūrinėje bažnyčioje buvo gerokai daugiau nei vienas didysis altorius. Iki mūsų dienų iš XVII a. pirmos pusės Budslavo bažnyčios įrangos yra išlikusi su didžiuoju altoriumi nesusijusi skulptūra, vaizduojanti sėdintį Kristų surištomis rankomis (*Ecce Homo*) [15 il.]. Nėra žinoma ankstenė jos vieta. Atsižvelgiant į tai, kad po Jėzaus kojomis pavaizduota debesų imitacija, galima spėti, kad ji buvo iškelta aukštai, galbūt kurio nors altoriaus antrame tarpsnyje.

Įdomi žinutė yra bažnyčios XVIII a. kronikoje, kurioje rašoma, kad senojoje bažnyčioje buvo devyni altoriai, turėję įvairių vyskupų konsekruotus portatilius¹¹⁵. Taigi galima spėti, kad šoniniai altoriai

112 Konvente privalėjo gyventi ne mažesnis vienuolių skaičius.

113 VUB RS, f. 57 – B 53 – 42, l. 70.

114 Franciszek Sielicki, *op. cit.*, p. 28.

115 MAB RS, f. 18–170, l. 41. 1739 m. gegužės 28 d., Budslavo gvardijono t. Stanislovo Wierzbickio (Wierzbicki) laikais, konventą nusiaubė gaisras, sunaikinęs medinį vienuolyną ir juose buvusius dokumentus. Galima kelti prielaidą, kad tuo metu galėjo

15. *Ecce Homo* skulptūra, XVII a., Budslavo bažnyčia, Gintauto Trimako nuotrauka

Ecce Homo sculpture, 17th c., Budslav church

buvo pastatyti skirtingu metu. Vis dėlto Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus altoriai turėjo būti jau XVII a. viduryje (1656 m. minimos prie bažnyčios veikusios Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus dirželio brolijos), XVII a. datuotinas ir Šv. Kazimiero altorius (1697 m. Polocko išdininkas Šimkovičius (Szymkowicz) užrašė Budslavo bažnyčios Šv. Kazimiero koplyčiai 1000 auksinų)¹¹⁶. 1737 m. minimas bažnyčioje buvęs Šv. Pranciškaus altorius, kuriame laikinai pakabintas Šimkovičių Ilovo dvare stebu-

būti perstatyta ir išplėsta bažnyčia, nors konvento kronikoje apie tai jokių įrašų nėra. Kita vertus, akivaizdu, kad didysis altorius ir stebuklingasis paveikslas išliko gaisro nepalieti, tad bažnyčia, jei ir nukentėjo, tai nelabai smarkiai.

116 MAB RS, f. 18–170, l. 113.

16. *Nukryžiuotojo* paveikslas, XVIII a. pr., dabar kabantis senajame Budslavo Dievo Motinos altoriuje, Gintauto Trimako nuotrauka

Christ on the Cross painting, beginning of the 18th c., now held in the old altar of Budslav Mother of God

klingai kraujuoti pradėjęs *Nukryžiuotojo* paveikslas¹¹⁷ [16 il.]. Netrukus šiam paveikslui buvo įrengtas atskiras *Nukryžiuotojo* altorius.

Apie buvusios bažnyčios dydį galima spręsti ir iš palaidojimų. Minima, kad 1756 m. pabaigoje mirusi Budslavo bernardinų geradarė Dauginavos paveldėtoja, Kauno vėliavininkienė Barbora Sokolinskaitė-Skorulskienė buvo palaidota kriptoje po Šv. Antano altoriumi¹¹⁸. 1770 m. miręs Krivičių dvarininkas Andrius

¹¹⁷ *Ibid.*, l. 1, 49–50.

¹¹⁸ *Ibid.*, priešlapis, l. 447. Pastaciūs naująją bažnyčią, 1781 m. jos palaikai pernešti į ją ir palaidoti kriptoje po didžiuoju altoriumi.

Ukolskis, 1771 m. mirę broliai Leonas ir Pranciškus Šimkovičiai, 1772 m. miręs Laurynas Žepačevskis taip pat buvo palaidoti dar senojoje bažnyčioje. Tai reiškia, kad joje turėjo būti bent kelios kriptos. Kriptoje prie didžiojo altoriaus tradiciškai laidoti bernardinai.

XVIII a. bažnyčioje minimas ir Šv. Barboros altorius¹¹⁹. Tai leidžia kelti prielaidą, kad Budslavo bažnyčioje veikė ir Šv. Barboros brolija, kuri gan dažnai pasitaiko prie bernardinų vienuolynų. Iki dabar išlikęs Šv. Barboros koplyčios pavadinimas gali būti susijęs su egzistavusia šio titulo koplyčia.

Nors apie kitą bažnyčios įrangą žinių labai nedaug, žinoma, kad bažnyčios sienas puošė tapyti konsekracijos kryžiai, taip pat joje stovėjo sakykla, buvo geri vargonai, kurių įrengimui minėta B. Skorulskienė testamentu paliko 2000 raudonųjų auksinų¹²⁰. Be to, vienuolių chore buvo pozityvas (minimas jo remontas, atliktas 1750 m.).

1764 m. Budslavo bernardinai surengė misijas, kurios gan išsamiai aprašytos kronikoje. Jų metu bažnyčioje vyko mišios su išstatytu Švč. Sakramentu, mišparai, procesijos, dalijama komunija abiejų apeigų (katalikų ir unitų) tikintiesiems, iš sakyklos mokoma tikėjimo tiesų. Per pamaldas buvo iškilmingai atidengiamas stebuklingasis paveikslas. Minima, kad misijų metu į bažnyčią suplūsdavo daugybė abiejų konfesijų žmonių.

Šių duomenų užtenka įrodyti, kad XVII a. – XVIII a. pirmoje pusėje bažnyčia buvo daug didesnė nei dabar Šv. Barboros koplyčia vadinama patalpa, kuri, beje, vientiso sakralinio pastato pavidalą įgavo tik 1827 m., kai konvento gvardijonas Tadas Volskis (Wolski) senosios bažnyčios liekanose (*w szczątkach kościoła starego*) suskliautė mūrinius skliautus, per 1,5 uolekties pakėlė grindis, įrengė laiptus iš vienuolyno koridoriaus, nutinkavo sienas ir jas papuošė piliastrais su angeliukais, taip pat pastatė balkoną (chorą) muzikai, paremtą ant dviejų piliorių, ir įrengė į jį šo-

¹¹⁹ MAB RS, f. 18–170, l. 41.

¹²⁰ MAB RS, f. 18–170, l. 41; *Klasztory bernardyńskie* p. 32.

17. *Budslavo bažnyčios ir vienuolyno vaizdas*, Budslavo konvento kronikos (*Compendium Omnium Documentorum Conventus Budensis ad S. Mariam Assumptam in Eremo, <...> sub Gvardianatu A. R. P. Constantini Pens protunc Pra[edicatore] Generalis, <...> Anno Domini 1769*) titulinis lapas, 1769, MAB RS

View of Budslav Church and Monastery,
title page of Budslav Convent chronicles, 1769

ninius laiptus. Virš skliauto, antrame aukšte, jis įrėngė lobyną su dviem angomis į apatinę patalpą, dabar įgavusią bažnytėlės pavidalą. Per šias angas į viršų, į lobyną, buvo keliamos iškilmių metu surinktos aukos. To paties remonto metu atnaujintas ir šioje patalpoje saugomas senasis altorius, pervadintas Viešpaties Jėzaus titulu¹²¹. 1841 m. bažnyčios inventoriuje ši patalpa klaidingai yra sutapatinta su senąja bažnyčia, vėliau ši klaida kartota kitų rašiusiųjų¹²².

121 MAB RS, f. 18–170, l. 178–179.

122 VUB RS, f. 57–Б 53–207, l. 1.

BAŽNYČIOS IR VIENUOLYNO PERSTATYMAS XVIII a. ANTROJE PUSĖJE

1730 m. Vilniaus bernardinai Markovo girių už 8000 auksinų pardavė Naugarduko kaštelionui, Būdos konvento sindikui Antanui Oskierkai ir jo žmonai Onai, bet pasiliko teisę laisvai naudotis ta žeme, kurią užima jų pastatai, daržai ir sodai, taip pat naudoti medieną iš miško ir, esant reikalui, įsirengti plytinę ir kalkinę¹²³. Apie pastarąsias užsiminta abstrakčiai („jei kas nors kada nors norės“), taigi vargu ar tuo metu buvo planuojamos didesnės statybos. Beje, Oskierkos ir jų palikuonys įsipareigojo neleisti šioje girioje statyti jokios kitos bažnyčios ar cerkvės, todėl bernardinams turėjo būti užtikrintas nepakitęs sielovados darbo laukas.

1739 m. gegužės 28 d. konventą nusiaubė gaisras, sunaikinęs medinį vienuolyną ir jame buvusius dokumentus¹²⁴. Bažnyčia tuo metu jei ir nukentėjo, tai nesmarkiai, nes didysis altorius ir stebuklingasis pa-

123 MAB RS, f. 18–170, l. 17–18.

124 *Ibid.*, l. 1, 34.

18. Budslavo bažnyčia, Rūtos Janonienės nuotrauka

Budslav church

veikslas išliko gaisro nepaliesti. Po gaisro gvardijono Stanislovo Vieržbickio (Wierzbicki) rūpesčiu buvo pastatytas naujas medinis vienuolynas, tačiau ne senoje vietoje, o toliau nuo bažnyčios didžiųjų durų. Tikėtina, kad tuo metu ir bažnyčia galėjo būti iš dalies perstatyta, ypač jos fasadas. Nors apie tai dokumentuose nėra jokių rašytinių žinių, tačiau 1769 m. konvento kronikoje bažnyčia nupiešta jau kitaip negu XVII a. – vienabokštė, su barokiniu fasadu [17 il.].

1749 m. Kauno kapituloje Budslavo konvento vyresniuoju buvo paskirtas tuometinis generalinis pamokslininkas Konstantinas Pensa (Pens), kuris tuoj pat pradėjo kaupti medžiagas (akmenis, plytas, cementą) mūrinio vienuolyno statybai ir 1750 m. birželio 25 d., pradėdamas nuo zakristijos, ėmėsi jį mūryti. 1754 m. spalio 20 d. naujame dviaukščiame vienuolyne apsigyveno broliai¹²⁵. Buvo pastatyti trys vienuolyno korpusai, to meto dokumentuose vadinami „linijomis“ (1822 m. bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos akte paliktas įrašas, kad ketvirtoji vienuolyno „linija“ nebaigta¹²⁶, rodo, kad buvo planuojama sukurti tipiską uždara kiamą, tačiau projektas liko neįgyvendintas;

125 *Ibid.*, l. 35–36, 177.

126 VUB RS, f. 4–A 2112, l. 10v.

galima kelti prielaidą, kad XVIII a. tokį vienuolyno planą sąlygojo senosios bažnyčios padėtis).

1762 m. priešais vienuolyną K. Pensa pastatė dvi mūrines ofcinas, kitus ūkinius ansamblio pastatus. 1763 m. perrinktas Budslavo konvento gvardijono pareigoms jis ėmė kaupti medžiagas mūrinei bažnyčiai, kurios kertinis akmuo iškilmingai padėtas 1767 m. birželio 29 d., per šventųjų Petro ir Pauliaus iškilmę¹²⁷ [18 il.]. Iki 1775 m. buvo išmūrytos bažnyčios sienos, uždengtas stogas, tačiau tolesni darbai sustojo, nes tų metų rudenį Pensa buvo išrinktas Lietuvos bernardinų provincijolu ir turėjo išvykti iš Budslavo į provincijos centrą – Vilnių¹²⁸. Trims metams, kol tęsėsi jo kadencija, Budslavo bažnyčios statybos darbai buvo sustabdyti, tik toliau kauptos reikiamos medžiagos, konvento plytinėje degtos plytos. Pensai grįžus nuo 1779 m. darbai buvo tęsiami, iš Vilniaus konvento pakviestas bernardinai architektas brolis Jonas Kadynas suskliautė bažnyčios skliautus¹²⁹.

Naujosios bazilikos projekto autoriumi, remiantis stilistine pastatų analize, laikomas italų kilmės architektas Juozapas Fontana, daug kūręs Vitebsko apylinkėse¹³⁰. Tačiau neatmestina ir tikimybė, kad baziliką projektavo pats gvardijonas K. Pensa, žinomo Vilniaus architekto Jono Pensos sūnus, turėjęs architektūrinį išsilavinimą ir susigiminiavęs su J. Fontana, taigi galbūt susipažinęs ir su giminaičio kūryba¹³¹. Tai, kad Pensai išvykus iš Budslavo į Vilnių trims metams bažnyčios statybos darbai buvo sustoję, rodo, koks svarbus buvo jo dalyvavimas šventovės kūrime.

127 MAB RS, f. 18–170, l. 35–36, 177. Literatūroje kartais klaidingai nurodoma, kad šios iškilmės vyko tų metų liepos 29 d. (taip nurodoma ir 1841 m. bažnyčios inventoriuje, in: VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 1).

128 MAB RS, f. 18–170, l. 36.

129 *Ibid.* 1781 m. išsiųstas prižiūrėti Troškūnų bernardinų vienuolyno statybos darbų ten šis architektas ir mirė tais pačiais metais.

130 Wojciech Boberski, „Dzieje fary w Witebsku i jej architektoniczne przemiany“, in: *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 4, red. A. Betlej i P. Krasny, Kraków 1999, p. 33–60.

131 *Каталіцкія святыні. Мінска-Магілёўская архідыяцэзія*, Мінск, 2003, p. 18–27.

1782 m. Pensa sumanė jau išbaltintą bažnyčią papuošti optinės tapybos altoriais ir pasirašė sutartį su Mstislavlio kapitono pono Lopacinskio dvaro dailininku Kazimieru Antoševiskiu (Antoszewski)¹³² [19 il.]. Kiais metais meistrui iš Vilniaus Mikalojui Jansonui buvo užsakyti nauji 21 balso vargonai¹³³. Prie bažnyčios puošybos galbūt prisidėjo ir bernardinai tapytojas Celestinas Petravičius (Piotrowicz), kuris mirė Budslave 1786 m., tačiau nėra žinoma, kokius darbus jis čia atliko¹³⁴.

1783 m. statyba buvo baigta, tų pačių metų rugsėjo 7 d. Vilniaus katedros kanauninkas, Trakų sufraganas Pranciškus Aloyzas Junoša Gzovskis (Gzowski) Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų titulu konsekrovo bažnyčią ir jos didįjį altorių¹³⁵. Konvento kronikoje išliko įdomus šių iškilmių aprašymas, parodantis, kad svarbiausiu šventės akcentu buvo *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslas pernešimas¹³⁶. Konsekracijai pasirinkta neatsitiktinė diena – Švč. Mergelės Marijos gimimo šventė. Rugsėjo 5 d. vakare ir kitos dienos ryte senojoje bažnyčioje prie išstatytų šventųjų kankinių Adaukto, Felicijos ir Eufemijos relikvijų, uždarytų užantspauduotoje cinko dėžutėje ir padėtų ant nešiojamojo altorėlio, choras giedojo mišparus kankinių garbei. Rugsėjo 6 d. rytą vyskupas suteikė diakono šventimus 21 bernardinų klierikui. Apie 9 val. konsekratorius relikvijas pernešė iš senosios bažnyčios į naująją ir jas padėjęs prieš naujas bažnyčios duris pasakė pamokslą liaudžiai. Vyskupui su visa minia įėjus į bažnyčią šventosios relikvijos buvo įdėtos į marmu-

132 MAB RS, f. 18–170, l. 36–38. Dailininkui pagal sutartį už didžiojo altoriaus nutapymą buvo sumokėta 80 auksinų, už Šv. Pranciškaus ir Nukryžiuotojo altorių – po 70 auksinų, už Šv. Antano ir Šv. Onos altorių – 40 auksinų, už Šv. Barboros, Šv. Juozapo, Šv. Tado altorių – 20 auksinų (iš viso – 280 auksinų), o savo dangiškojo globėjo Šv. Kazimiero altorių dailininkas nutapė už dyką. Neaišku, kada ir kodėl iliuzinės tapybos altoriuose buvo pakabinti tų pačių siužetų ant drobės tapyti paveikslai. Jie jau minimi 1820 m. bažnyčios vizitacijos akte, in: VUB RS, f. 4–A2110, l. 146v.

133 *Ibid.*, p. 38.

134 Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia*, p. 295.

135 *Klasztory bernardyńskie*, p. 32; MAB RS, f. 18–170, l. 177.

136 MAB RS, f. 18–170, l. 38–41.

19. Kazimieras Antoševiskis, Šv. Antano altorius Budslavo bažnyčioje, 1782–1783, Rūtos Janonienės nuotrauka

Kazimierz Antoszewski, St. Anthony altar in Budslav church, 1782–1783

rinį didžiojo altoriaus portatilį ir aukotos šv. Mišios. Pasibaigus bažnyčios konsekracijos ceremonijai iškilmingai buvo perneštas stebuklingasis *Dievo Motinos* paveikslas. Ceremonija prasidėjo apie 3 val., penkiasdešimt kartų iššovus iš pabūklų. Po to bernardinų pamokslininkas pasakė pamokslą apie šventųjų kultą, kuriam pasibaigus keturi kunigai, žengdami paskui vyskupą konsekratorių, pernešė Švč. *Mergelės Marijos* paveikslą pro tris puikius triumfo vartus, pastatytus miestelio aikštėje. Šią eiseną taip pat lydėjo pabūklų salvės. Įnešus paveikslą į bažnyčią, jis buvo įkeltas į didįjį altorių. Tos dienos iškilmes baigė giedami mišparai ir tikintiesiems suteiktas Sutvirtinimo sakramentas. Rugsėjo 7 d. buvo aukojamos iškilmingos mišios, vėl teikiamas sutvirtinimo sakramentas, pasakytas

20. Didysis altorius Budslavo bažnyčioje, 1790–1795,
Gintauto Trimako nuotrauka

High altar of Budslav church, 1790–1795

ne vienas pamokslas, o pabaigoje surengta procesija. Vakare džiaugsmingam įvykiui pažymėti buvo 4 valandas šaudoma iš pabūklų – iššauta daugiau nei 200 kartų.

Naujoji vėlyvojo baroko bazilika tapo viena didingiausių ir gražiausių Marijai skirtų šventovių ne tik LDK, bet ir visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Tai trinavė, kryžminio kupolinio plano, dvibokštė bazilika, „apsukta“ altoriumi į vakarus (ankstesnioji bažnyčia

buvo altoriumi atgręžta į rytus). Be didžiojo altoriaus, šventovę puošia dar devyni altoriai – aštuoni tokių pačių titulų, kokie buvo ir senojoje bažnyčioje, ir vienas naujas, skirtas šv. Juozapui¹³⁷. Didysis altorius dvigubas – ant presbiterijos sienos aplink langus optiškai tapytoje jo dalyje buvo medinė Nukryžiuotojo figūra, pakabinta apatiniame lange, o prieš vienuolį chorą

¹³⁷ *Ibid.*

pastatytame mediniame altoriuje – *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas¹³⁸. Ši paveikslui skirtoji altoriaus dalis buvo perstatyta 1790–1795 m., kai kustodo Viktoro Vysockio (Wysocki) rūpesčiu sukurtas iki dabar išlikęs klasicistinis medinis altorius su paaukuota ciborija ir šoniniai sparnai, skiriantys vienuolių chorą nuo presbiterijos¹³⁹ [20 il.]. Altoriaus retabulą sudaro kolonų laikomas medinis baldakimas, kurio vidinė pusė puošta veidrodžiais, o viršutinė – angeliukų figūromis, vazomis ir drožinėtu kartušu su Polocko herbu (*Laivu*). Prieš kartušą yra įkomponuotas ir užrašas, cituojantis pirmą senosios Dievo Motinai skirtos giesmės eilutę: *POD TWOJĘ OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ Ś. B. RODZICIELKO* („Tavo apgynimo šaukiamės Šventoji Dievo Gimdytoja“).

Kadangi visi šoniniai altorių retabulai yra tapyti, jie neužima bažnyčios erdvės, o ją dar labiau išplečia optinės iliuzijos priemonėmis, todėl sukurtas itin viešingos, šviesios ir iškilmingos erdvės įspūdis. Šiame fone aukštai iškeltas didžiojo altoriaus retabulas tampa ryškiu, visą šią erdvę organizuojančiu vizualiniu akcentu, kreipiančiu žvilgsnius į svarbiausią sakralinį šventovės objektą – stebuklingąjį paveikslą. Visą plastinį ir idėjinį interjero puošybos ansamblį užbaigė XVIII a. pabaigoje optine tapyba ant bažnyčios sienų nutapytos scenos, vaizduojančios *Budslavo Dievo Motinos* istorijos ir stebuklų scenas bei kupole nutapyta švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų kompozicija¹⁴⁰.

Naujosios bazilikos statybos metu *Budslavo Dievo Motinos* atvaizdo kultas buvo pasiekęs apogėjų. Kaip rodo įrašas Lietuvos bernardinų provincijos vienuolynų sąrašė, skirtame apie 1780 m. sukurtam provin-

cijos žemėlapiui, tai buvo vienas iš keturių garsiausių Lietuvos bernardinų bažnyčiose gerbiamų Marijos paveikslų, buvo netgi siekiama jį karūnuoti¹⁴¹. Šiuos planus sugriovė politiniai pokyčiai valstybės gyvenime, skaudžiai palietę ir religinio gyvenimo realijas. Vis dėlto XIX a. pirmoje pusėje atvaizdo kultas dar buvo stiprus. 1817–1822 m. prie *Budslavo Dievo Motinos* paveikslu buvo 22 sidabriniai votai (1841 m. minimi jau tik keturi), zakristijoje saugota per dvidešimt prabangių audinių užuolaidėlių, skirtų paveikslui uždengti¹⁴². 1822 m. vienuolyno vyresniojo celės kamaroje buvo saugoma raudona oda įrišta XVII a. viduryje išleista Zielejevičiaus knyga *Dangiškasis žvėrynas žemėje* ir dar vienas šio leidinio egzempliorius, įrištas kartu su kitomis knygomis (*Zbiór różnych dzieł, mów, kazań...*), taip pat rankraštine 1656 m. pradėta rašyti ir tebetęsiama *Budslavo Dievo Motinos* stebuklų knyga *in Folio*, klišės Dievo Motinos paveikslėliams spausdinti¹⁴³.

Švč. Mergelės Marijos atvaizdo kultą *Budslavo* bažnyčioje išlaikyti bei puoselėti padėjo ir senosios pamaldumo tradicijos, taip pat ir gerai organizuota kapela, kurios veikla rėmėsi B. Skorulskienės 1756 m. gruodžio 11 d. paskirta fundacija muzikantų išlaikymui, su įpareigojimu nuolat dalyvauti pamaldose prie stebuklingojo paveikslu¹⁴⁴. Paprastomis dienomis bažnyčioje buvo grojamos ir giedamos švč. Mergelės Marijos Valandos, po jų giedama giesmė „Tavo apgynimo šaukiamės“ (*Sub Tuum praesidium*), psalmė „Dievas mūsų priebėga“ ir „Giesmė apie švč. *Budslavo* Mergelę Mariją“, o vakarais, sugrojus ir sugiedojus Valandas, dar giedamos giesmės „Labanakt, o Jėzau“ ir „Vieš-

138 VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 1v; f. 4–A 2112, l. 3v.

139 MAB RS, f. 18–170, l. 177–178; *Kataliцiця святынi. Мінска-Магілёўская архiдыяцэзія*, p. 18–27 (čia altoriaus statybos data nurodyta netiksliai: 1784–1790). Tuo pačiu metu buvo pastatyti naujos vienuolių stalės chore ir nauja sakykla, ant bažnyčios sienų nutapyti Kryžiaus kelio stočių paveiksai ir apaštalų atvaizdai. Už visus šiuos darbus neįvardytam tapytojui ir architektui sumokėta 200 auksinų.

140 VUB RS, f. 4–A 2112, l. 3. Kupolo tapyba galbūt yra išlikusi po vėlesniais uždažymais.

141 *Lietuvos bernardinų Šv. Kazimiero provincijos konventų sąrašas*, XVIII a. pab., pop., vario raižinys, in: MAB RS, f. 273–3915.

142 VUB RS, f. 4–A2111, l. nenumuruoti; f. 4–A2112, l. 3v, 10; f. 57–B 53–207, l. 1v.

143 VUB RS, f. 4–A2112, l. 15. Taip pat turėta ir kitų šventųjų (šv. Onos, šv. Petro iš Alkantaros, švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, Jėzaus, nešančio kryžių ir kt.) paveikslėlių klišių.

144 VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 4. Kapela gyvavo iki vienuolyno uždarymo 1858 m., prie jos veikė muzikos mokyklėlė. Kapelos inventorių sudarė nemažai muzikos instrumentų – smuikų, fleitų, fagotų ir kt.

paties angelas“. Sekmadieniais ir švenčių dienomis, be minėtų giesmių, chore dar būdavo giedami kunigų poteriai, aukojamos mišios su Švč. Sakramento išstatymu, suplikacijos, po jų – Švč. Trejybės karūnėlė arba votyva su dalmatikomis ir muzika (kiekvieną pirmą mėnesio sekmadienį vietoj Švč. Trejybės karūnėlės buvo atliekamos „Stacijos“, t. y. Kryžiaus kelias), prieš sumą vykdavo katechezė, po sumos 11 val. – pamokslas, po to – „Credo“, vakare – mišparai, o švenčių dienomis ir pirmais mėnesio sekmadieniais po pamokslu ir mišparų buvo rengiamos procesijos¹⁴⁵. Toks intensyvus religinis gyvenimas buvo sutrikdytas 1858 m. uždarius bernardinų vienuolyną.

GRAFINĖS IR TAPYTOS BUDSLAVO DIEVO MOTINOS PAVEIKSLO KOPIJOS

Tapytos *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo kopijos anksčiausiai paminėtos XVII a. stebuklų aprašymuose. Zielejevičius, pasakodamas apie 1649 m. įvykusį stebuklingą Ašmenos pastalininkio Aleksandro Slizienio sūnaus Jono Chrizostomo atgijimą (negyvas gimęs vaikas atgijo paaukotas Švč. Mergelei Marijai ir pažadėjus jį leisti į bernardinų vienuoliją), mini Slizienių namuose kabėjusį *Budslavo Dievo Motinos* atvaizdą, prie kurio ir buvo išprašyta malonė¹⁴⁶. Knygos pabaigoje, pateikdamas nurodymus, kokiais būdais tikintieji gali išreikšti pamaldumą Dievo Motinai, Zielejevičius tarp įvairių maldos formų, dalyvavimo Marijos garbei skirtose brolijose ir maldynų įsigijimo bei platinimo įtraukia ir stebuklingojo atvaizdo turėjimą – patariama kambaryje pakabinti paveikslo kopiją, taip pat knygelėse ar kur kitur nešiotis grafinį jo paveikslėlį, namie esančius paveikslus puošti kas kuo

145 VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 10–10v. Kapela dalyvaudavo pamaldose, kurios, 1841 m. duomenimis, bažnyčioje vykdavo kasdien, eilinę dieną nuo 7 iki 9 val. ryto (trečiadieniais, penktadieniais ir šeštadieniais iki 10.30), o sekmadieniais ir švenčių dienomis – iki 12 ar 13 val.

146 Eleutery Zieleiewicz, *op. cit.*, p. 25.

gali, lempas prieš juos uždegti, pagarbiai ir nuolankiai juos bučiuoti, einant pro paveikslą kepurę nukelti arba nusilenkti ir tuoj pat pasveikinti Švč. Mergele Angelo pasveikinimu (malda „Sveika Marija“). Taip pat skatinama „kas gali jos garbei bažnyčias ir altorius arba naujus funduoti, arba senus pataisyti, per šventes jos altorius ir šventas vietas aplankyti“¹⁴⁷.

Seniausias grafinis *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslo atvaizdas taip pat datuojamas XVII a. viduriu. Tai grafikos lakštas su Budslavo senosios bažnyčios altoriaus vaizdu, įrištas Zielejevičiaus knygoje¹⁴⁸ [11 il.]. Be šio medžio raižinio, yra žinomi du vėlesni *Budslavo Dievo Motinos* paveikslui skirti vario raižiniai, sukurti Hiršo Leibovičiaus Nesvyžiuje apie 1750 m.¹⁴⁹. Viename iš jų stebuklingasis paveikslas vaizduojamas rokokiniame raižytame rėme, primenančiame barokinį relikvijorių, viršutinėje jo dalyje įkomponuotas angelų prilaikomas Dievo Motinos atvaizdas, nuo kurio į visas puses sklinda spinduliai¹⁵⁰ [21 il.]. Virš paveikslo juostoje užrašas: „Effigies B.V.Mariae thau-mat. Budensis“¹⁵¹. Apatinę raižinio dalį užima į rokokinį rėmą įkomponuotas užrašas su paliktais tarpais maldininko duomenims įrašyti: „Roku 17... dnia... Miesiąca... odwiedził obraz cudami wślawiony Naysw. Maryi Panny w kosciele WWXX: Bernardynów klasztoru Budzkiego Prov: Litew:“¹⁵². Tai rodo, kad raižinys skirtas Budslavo bažnyčioje apsilankiusiems piligrimams kaip atminimas. Šiame raižinyje paveikslo formatas yra perteiktas gana panašus į originalo, beveik kvadratinis, Kūdikėlio kojų apatinė dalis nevaizduoja-

147 *Ibid.*, p. 35.

148 Plačiau apie jį žr. straipsnyje šime leidinyje: Rūta Janonienė, „Eleuterijaus Zielejevičiaus knygos *Dangiškasis žvėrynas žemėje* iliustracijos“.

149 Raižiniai saugomi LDM, XX a. atspaudai nuo senų klišių yra ir VUB Grafikos kabinete. Raižinių sukūrimo vieta nurodyta lakštų apačioje (*Sculpsit Nesvisii*).

150 Hiršas Leibovičius, *Budslavo Švč. Mergelė Marija*, vario raiž., pop., 23×16; 16,2×9,8, LDM, G157.

151 *Stebuklingasis Būdos Švč. Mergelės Marijos* paveikslas.

152 „17. metų ...mėnesio ... dieną aplankė stebuklais garsėjantį atvaizdą kunigų bernardinų Lietuvos provincijos Būdos bažnyčioje“.

21. Hiršas Leibovičius, *Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas*, vario raizinyš, XVIII a. vid., LDM

Hirsh Leybowicz, *Budslav Mother of God painting*, engraving, middle of the 18th c.

ma. Išlaikyti bendriausi atvaizdo ikonografijos bruožai, nors piešinio detalėse yra skirtumų, Marijos ranka nesiekia Kūdikelio plaštakos. Dievo Motinos ir Kūdikelio galvas puošia karališkos karūnos.

Kitas panašaus dydžio vario raizinyš vaizduoja stebuklingąjį *Budslavo Dievo Motinos* paveikslą, apsuptą maldininkų ir įvykusių stebuklų simbolių¹⁵³ [22 il.]. Stebuklingasis paveikslas čia pavaizduotas tarsi kaban-

153 Hiršas Leibovičius, *Švč. Mergelė Marija su kūdikiu*, vario raiz., pop., 30,5×21,5; 13×8,7, LDM, G 2178.

tis ant puošnių girliandų lauke aukštų medžių fone. Atvaizdo formatas kiek išilgintas, Kūdikelis Jėzus pavaizduotas visa figūra. Dievo Motinos ir Kūdikelio judesiai iš esmės kartoja originalo piešinį, nors yra daug neatitikimų, kitokia Marijos dešinės plaštakos forma, be to, ji nesiekia Kūdikelio rankos. Marijos ir Kūdikelio drabužiai vaizduojami papuošti gėlių raštais, nors jų klosčių ritmas bendriausia prasme atitinka paveikslą (išskyrus raizinyje „prikurtą“ apatinę dalį). Nuo karūnomis papuoštas Marijos ir Jėzaus galvas supančių aureolių sklindantys spinduliai nusidriekia iki paveikslų kraštų. Apačioje pavaizduotos figūros su užrašais, paaiškinančios svarbiausias šio paveikslų teikiamas malones. Vaizduojamas luošys, iš kapo kylantis numirėlis, piktosios dvasios apsėstasis (eretikas?), kuriam iš burnos išseina demonas, moteris su kūdikiu ant rankų, viena ranka tarsi siekianti paliesti stebuklingąjį atvaizdą (tikriausiai akloji). Ant paveikslėlio šonuose pavaizduotų medžių kabo įvairiausių formų votai: plokštelės su akies ar ausies atvaizdu, rankos, kojos, širdys, ramentas, suvystyti kūdikėliai. Apskritai raizinio piešinyš primityvokas, personažų veidai perteikti gana grubiai. Apačioje barokiniame kartuše yra užrašas: „VERA EFFIGIES / B.V. MARIAE a CLEMENTE VIII. Pontif. Max. Aō 1598 / Illmo IOANNI Comiti PAC Palat: Minsc. Oblate. BUDAE / in ECCL. P.P. MINORUM S. Francisci De Observantia / MIRACULIS CLARA“¹⁵⁴.

Įdomios informacijos apie Budslavo konvente buvusius raizinius yra 1822 m. konvento vizitacijos akte. Vienuolyno viršininko celės kamaroje buvo laikomos įvairių šventų paveikslėlių klišės, tarp jų – trys varinės klišės *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslėliams spausdinti (in 8-vo) – dvi didesnės, viena mažesnė¹⁵⁵.

Tapytų *Budslavo Dievo Motinos* paveikslų kopijų būta įvairiose LDK bažnyčiose, jų paplitimas rodo

154 Tikras atvaizdas Švč. Mergelės Marijos, popiežiaus Klemenso VIII 1598 m. duotas Minsko vaivada Jonui Pacui, Būdoje, Šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių observantų bažnyčioje stebuklais garsus.

155 VUB RS, f. 4–A2112, l. 15v.

22. Hiršas Leibovičius, *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslas, XVIII a. vid., LDM

Hirsh Leybowicz, *Budslav Mother of God* painting engraving, middle of the 18th c.

atvaizdo kulto geografinę sklaidą. Deja, dabar išlikę atvaizdai yra saugomi neautentiškose vietose, ypač tai pasakytina apie dabartinę Baltarusijos teritoriją. Iš uždarytų katalikų (galbūt ir unitų) bažnyčių į muziejus ar kitas šventoves patekusių paveikslų kilmė dabar toli gražu ne visada yra žinoma, o tai labai apsunkina šių atvaizdų istorijos ir apskritai *Budslavo Dievo Motinos* kulto tyrimus.

Rašytiniuose šaltiniuose (bažnyčių inventoriuose, vizitacijos aktuose) *Budslavo Dievo Motinos* atvaizdas minimas retai, bet gali būti, kad daugeliu atvejų šios ikonografijos atvaizdas tiesiog nebuvo išskirtas iš bendrų Marijos paveikslų grupės.

Ankstyviausi *Budslavo Dievo Motinos* kopijų pamėnimai siekia XVII a. antrą pusę. Vilniaus bernardinų konvento dokumentuose minima, kad 1663 m. šiaurinės navos gale, po tuomet ten buvusiais vargonais, buvo pastatytas naujas *Budslavo Dievo Motinos* altorius, funduotas Jadvygos Pražmuntaitės-Pomazanskienės¹⁵⁶. Paveikslas likimas nežinomas.

Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas minimas ir 1664 m. konsekruotame senosios Vaverkos bažnyčios (kitaip – Voverys, dab. Baltarusija, Lydos r.) didžiajame altoriuje, antrame tarpsnyje, virš kito tikinčiųjų gerbiamo *Dievo Motinos* paveikslu¹⁵⁷. Čia jis pamėnėtas 1669 m. vizitacijos metu. Vaverkos bažnyčia, veikianti nuo XV a. pradžios, 1568 m. buvo atitekusi reformatams, o 1648 m. sugrįžo katalikams¹⁵⁸. Matyt, tuoj po to įrengiant šventovę ir buvo pakabintas *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas. Šis atvaizdas iki mūsų dienų taip pat neišliko.

Netoli *Budslavo* esančio Sitcų mestelio medinėje unitų bažnyčioje, pastatytoje XVIII a., 1763 m. buvo procesijų altorėlis su *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslu. Sitcų dvaras XVIII a. priklausė Bžostovskiams, XIX a. perėjo Domeikoms, kurie su *Budslavo* bernardiniais palaikė glaudžius ryšius, buvo jų rėmėjai. Iš šaltinių žinoma, kad XVIII a. *Budslavo Švč. Mergelės Marijai* skirti altoriai buvo Nagovkos unitų *Švč. Mergelės Marijos* užmigimo bažnyčioje, Gorodzilovo katalikų bažnyčioje¹⁵⁹. Dauguma išlikusių *Budslavo Dievo Motinos* paveikslų kopijų taip pat aptikta dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Tikėtina, kad labiausiai jos ir buvo paplitusios rytinių LDK žemių katalikų ir unitų bažnyčiose.

Žinių apie stebuklingojo paveikslų kopijas esama ir paties *Budslavo* konvento dokumentuose. 1822 m.

156 Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia*, p. 170–171.

157 *Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 3, Kraków, 2010, p. 140.

158 Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 5, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, p. 561.

159 Александр Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, p. 21.

23. Budslavo Švč. Mergelė Marija, XIX a., drb., al., Budslavo bažnyčia, Rūtos Janonienės nuotrauka, 2007

Budslav Mother of God, 19th c., oil on canvas, Budslav church

Budslavo vienuolyno vizitacijos akte minimas didelis ant drobės tapytas *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas, kabėjęs refektoriuje¹⁶⁰. Be to, XIX a. paveikslo originalas didžiajame altoriuje buvo uždengiamas jo kopija, kuri minima 1841 m. bažnyčios inventoriuje¹⁶¹ (dabar tam tikslui taip pat naudojama kopija, sukurta XX a. pr.).

Viena iš dabar Budslave esančių atvaizdo kopijų datuojama XVIII a.¹⁶² Paveikslo apačioje yra užrašas lenkų kalba: *Prawdziwy wierunek Najświętszej Maryi Panny Budskiej w kościele x. Bernardynów*, kuris rodo, kad paveikslas tikriausiai yra ne iš pačios Budslavo bažnyčios, bet gali būti gautas iš kurios nors uždary-

160 VUB RS, f. 4–A2112, l. 11.

161 VUB RS, f. 57–B 53–207, l. 1v.

162 Paveikslas publikuotas: Аляксандар Ярашэвіч, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*.

tos apylinkių bažnyčios ar koplyčios. Paveikslas labai sunykęs, patamsėjęs, tačiau matyti, kad tapyba gana primityvi, tapyta ne itin profesionalaus dailininko. Nuo originalo skiriasi paveikslo formatas (jis labiau išilgintas vertikaliai), figūrų įkomponavimas drobėje (figūrų piešinys „pratęstas“ žemyn, nutapytos Kūdikelio kojos, kurių originale nėra, virš figūrų galvų palikta daugiau erdvės), drabužių spalvos (Jėzaus tunika geltona, apsiaustas raudonas), tamsus fonas. Išsiskiria šio paveikslo Marijos ir Kūdikelio galvas puošiančios karūnos – jos specifinio piešinio, plokščios, plačios, gausiai margintos tapytais brangakmeniais ir perlais, sudėliotais į geometrines figūras, primenančias gėlių žiedus. Gali būti, kad toks karūnų piešinys remiasi smarkiai stilizuotu tikrųjų atvaizdą puošiančių sibaibrinių karūnų piešiniu.

Budslavo bažnyčioje yra ir XIX a. sukurtas *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas, panašesnis ne į stebuklingojo atvaizdo originalą, bet į aukščiau aptartą jo XVIII a. kopiją – analogiškai paveikslo plokštumoje sukomponuotos figūros, artima besišypsiančios Marijos veido išraiška, panašus koloritas (tik Marijos maforijaus spalva šviesesnė) ir ypač artimas karūnų piešinys, kuris abiejose kopijose skiriasi tik detalėmis [23 il.]. Tikėtina, kad būtent šis paveikslas tapatus minimam XIX a. dokumentuose kaip dengiantis originalų atvaizdą didžiajame altoriuje. Įdomu, kad dar viena labai panaši Budslavo Dievo Motinos kopija yra Bernardinų bažnyčioje Vilniuje [3 il.]. Paveikslas, sukurtas XVIII a. ir atnaujintas XIX a. viduryje, apačioje turi gan ilgą užrašą lotynų kalba, primenantį svarbiausius atvaizdo istorijos faktus: *Vera Effigies B.V. MARIAE Ecclesiae Budensis miraculis clarae quae de Romana Capella Anno 1598 a S.S. Domino Clemente VIII Pontifice maximo dono oblata cum magnis indulgentijs Il[ustri]lismo ac M[a]g[nifi]co D[omi]no Joanne PAC Palatino Minscensi*.

Dar viena artimos ikonografijos Budslavo Dievo Motinos kopija šiuo metu yra privačiuose rinkiniuose [24 il.]. Nedidelis XIX a. nutapyto paveikslo formatas

24. *Budslavo Šv. Mergelė Marija*, XIX a., drb., al., privati kolekcija, Rūtos Janonienės nuotrauka, 2007

Budslav Mother of God, 19th c., private collection

rodo, kad jis galėjo būti saugomas ne bažnyčioje, bet namuose. Jo apačioje yra užrašas: *Mater Misericordiae*.

Tokios specifinės atmainos kopijų paplitimą galima paaiškinti bendro pirmavaizdžio buvimu. Tikėtina, kad panašus paveikslas buvo XVIII a. pakabintas Budslavo bažnyčios didžiajame altoriuje stebuklingojo atvaizdo uždengimui ir vėliau ne kartą kopijuotas ir tapo pirmavaizdžiu čia aptartiems keturiems paveikslams.

Budslavo bažnyčioje šiuo metu kabo taip pat XIX a. nutapyta laisva paveikslo kartotė¹⁶³. Dievo Motinos ir Jėzaus figūros nutapytos sekant originalo kompozicija, tačiau jų piešinio stilistika visai kita, siekta sukurti „realistiškesnį“ vaizdą, išgauti natūralesnius figūrų judesius. Skiriasi ir spalvinis sprendimas (Marija pa-

163 *Ibid.*, p. 20.

veiksle vaiduojama apsigobusi mėlynu apsiaustu), ir detalės (nutapyta karūna yra kitokios formos nei puošianti stebuklingą atvaizdą). Tačiau labiausiai skiriasi drobės fonas – jame nutapyta Dievo Motinos apsireiškimo Būdoje scena ir imaginacinis pirmosios bernardinų oratorijos bei jų namelių vaizdas.

Viena seniausių išlikusių Budslavo paveikslo kopijų gali būti laikoma drobė, dabar esanti Volpos Šv. Petro ir Pauliaus cerkveje¹⁶⁴, ji gali būti sukurta XVII a. antroje pusėje. Drobės formatas artimas kvadratui, paveiksle gana tiksliai pakartota originalo ikonografija, figūrų gestai. Deja, jo būklė bloga, be to, atvaizdą slepia 1763 m. sukurtas aptaisas, dengiantis visą drobę. Paveikslo viršuje iškalinėti du angeliukai, laikantys karūną.

Viena iš žinomiausių *Budslavo Dievo Motinos* kopijų Lietuvoje yra Liškiavos dominikonų bažnyčioje, ji sukurta XVIII a. pirmame ketvirtyje¹⁶⁵. Juodu dažų baltoje juostoje palei apatinę paveikslo kraštinę užrašyta: *WIZERVNEK OBRAZV CVDOWNEGO N. P. BVDZKIEI*. Paveikslo ikonografija perteikta pakankamai tiksliai, tačiau Jėzaus kairėje rankoje nėra obuolio, pavaizduoto Būdos originale, Marijos ranka nesiekia Jėzaus plaštakos. Pasak atvaizdą tyrinėjusios menotyrininkės Irenos Vaišvilaitės, plastinis Liškiavos bažnyčios paveikslo sprendimas ryškiai skiriasi nuo originalo, kuriam būdingas aukštas meninis lygis ir plastinis subtilumas¹⁶⁶. Spėjama, kad kūrinys nutapytas XVIII a., galbūt pagal nenustatytą grafikos kūrinių. Kopija, kaip ir originalas, laikyta stebuklinga. 1755 m. šį Liškiavos dominikonų bažnyčioje esantį *Šv. Mergelės* paveikslą aprašė dominikonų vienuolis J. T. G. Šymakas, kuris pateikė ir kūrinio atsiradimo Liškiavoje legendą, ir apibūdino paveikslą – esą atvaizdas buvo

164 *Budslavo Dievo Motina*, drb., al., XVII a.(?), XVIII a., aptaisai 1763 m., Volpos Šv. Petro ir Pauliaus cerkvė, (Baltarusija, Gardino aps., Volkovysko r.).

165 Regimanta Stankevičienė, Irena Vaišvilaitė, *Paveikslas „Būdos Šv. Mergelė Marija“*, Lietuvos sakralinės dailės katalogas, t. 1, kn. 3, Vilnius: „Gervelė“, 1998, p. 229–233. Paveikslas tapytas aliejumi ant drobės, užtrauktos ant medžio lentos, jo formatas 73×59 cm.

166 *Ibid.*, p. 231.

rastas Priegliaus upėje prie Karaliaučiaus, kur jį laivo atstūmimo kartimi užkabines ir ištraukęs vytininkas. Kai upeiviai grįžo atgal, jie paveikslą padovanojo Liškiavos bažnyčiai. Manoma, kad kūrinys ilgai gulėjęs ant žemės tapyta puse, bet visai nenukentėjęs, tik kairėje pusėje kartimi ištraukiant buvęs pradurtas. Liškiavoje atvaizdas buvo papuoštas sidabriniais paausuotais aptaisais bei karūna su spinduliais ir iš pradžių kabėjo didžiajame bažnyčios altoriuje, o pertvarkant šventovės interjero įrangą tarp 1755–1770 m. buvo perkeltas į šoninį altorių¹⁶⁷.

XVIII a. pradžioje sukurtas *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslas yra išlikęs Viškų (dab. Latvija, Latgalė) bažnyčioje, greičiausiai jis išlikęs iš senosios šios vietovės bažnyčios, kuri minima jau XVII a. Yra žinoma, kad prie bažnyčios veikė jėzuitų misija, tad galbūt jėzuitų rūpesčiu ir buvo įsigyta malonėmis garsėjančio atvaizdo kopija. Medinė barokinė šios vietovės bažnyčia XX a. pirmoje pusėje buvo perstatyta į mūrinę, tačiau altorius su tikinčiųjų gerbiamu paveikslu buvo perkeltas į naująją šventovę. Atvaizdo kultą rodo jį dengiantys aptaisai ir prie jo esantys votai¹⁶⁸.

Mogiliavo bernardinų Šv. Antano bažnyčioje *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo kopija buvo pakabinta altoriuje po 1710 m., atstaciūs 1708 m. Šiaurės karo metu nuniokotą šventovę konvento gvardijono Karolio Lukšino (Łukszyn) rūpesčiu¹⁶⁹. Paveikslo, taip pat jį puošusių aptaisų (sidabrinės „tunikos“ ir paausuotos karūnos) fundatoriumi buvo Starodubo pataurininkis Jonas Chomešas¹⁷⁰.

167 XIX a. vid. paveikslas iš altoriaus buvo išimtas ir iki 1996 m. laikytas zakristijoje, 1996–1997 m. restauruotas ir sugrąžintas į šoninį altorių. Metalų aptaisai neišliko, bet yra autentiškas rėmas.

168 Rūta Kaminska, 18. *gadsimta glezniecība Latgalē*, Rīga: „Zinatīne“, 1994, il. p. 44; Rūta Kaminska, Anita Bistere, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā*, Rīga, 2006, il. p. 130–131.

169 Fibek Jan OFMCap, *Bernardyni – p.w. Św. Antoniego z Padwy (Kacjël Святога Антонія і кляштар бэрнардынаў у Мазілёве)*, in: <http://radzima.org/be/object/6799.html> [2012 11 04].

170 *Klasztory bernardyńskie*, p. 225.

Glubokojės miesto Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvėje (1860 m. įkurtoje buvusios karmelitų bažnyčios vietoje) išlikusi *Budslavo Dievo Motinos* kopija, sukurta 1738 m.¹⁷¹ Greičiausiai paveikslas yra išlikęs iš karmelitų bažnyčios. Drobės apačioje juodais dažais ant baltos juostos užrašyta: S. MARIA MATER DEI / Anno 1738. Paveikslas buvo uždengtas XVIII a. viduryje sukurtu aptaisu, panašiai kaip Budslave, dengiančiu visą drobę, išskyrus veidus ir rankas. Šio paveikslo formatas, kaip ir originalo, beveik kvadratinis, figūrų kontūrai pakartoti gana tiksliai, perteiktas ir būdingas Marijos rankos gestas. Tačiau pati tapytiena labai skiriasi, piešinys grubesnis, koloritui trūksta subtilumo, spalvinių niuansų. Skiriasi ir paveikslo fonas, kuris šiuo atveju yra tamsus, be to, papuoštas aplink figūras išdėliotomis 12 žvaigždžių, suteikiančių drobei papildomų ikonografinių niuansų. Marijos ir Kūdikelio galvas puošia tapytos auksinės karališkos karūnos su raudonu vidumi.

Neogotikinėje Subatninkų Šv. Vladislavo bažnyčioje buvo aptiktas XVIII a. tapytas *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas, galbūt išlikęs iš ankstesnės 1774 m. statytos šio miestelio bažnyčios arba kokio nors dvaro koplyčios¹⁷². Paveikslas be aptaisų ir karūnų, tapytas vietinio meistro XVIII a. antroje pusėje. Jame panašiai perteiktas bendras figūrų siluetas, pakartoti originalo kompozicijos bruožai, figūrų gestai (gana panašiai į originalą nutapyta Marijos ranka), tačiau apačioje paveikslas pratęstas, nutapant ir Jėzaus pėdas. Paveikslas vaizduojamas be aptaisų, Marijos ir Kūdikelio drabužių spalvos ne visai atitinka originalą (Jėzaus marškinėliai balti, Marijos apsiausto vidinė pusė geltona, tik įdomu, kad jo krašto ornamentas panašus į budsla-

171 Аляксандар Ярашэвіч, „Цудадзейны і старажытны“, in: *Наша вера*, 2001, Nr. 16 (2), in: <http://media.catholic.by/nv/n16/summary.htm>. Dabar paveikslas Senosios baltarusių kultūros muziejuje Minske.

172 *Budslavo Dievo Motina*, drb., al., XVIII a., Subatninkų Šv. Vladislavo bažnyčia (Baltarusija, Gardino aps.). Žr. Аляксандар Ярашэвіч, *Цудадзейны і старажытны*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-11], <http://media.catholic.by/nv/n16/summary.htm>.

25. Budslavo Švč. Mergelės Marijos paveikslas, XVIII a.,
Nemenčinės bažnyčia, Stasės Butrimienės nuotrauka

Budslav Mother of God painting, 18th c.,
Nemenčinė church

viškį). Marijos ir Jėzaus galvas supa gausiai spindulių išmargintos aureolės ir puošia barokinių formų karūnos, primenančios tas, kokios pavaizduotos H. Leibovičiaus raižiniuose. Kad tapant galėjo būti naudotasi Leibovičiaus graviūra rodo ir Jėzaus drabuželio forma – marškinėliai pavaizduoti su panašios formos apykakle, kaip ir raižinyje.

Necečo (Nieciecz) parapijos bažnyčioje Palenkėje, netoli Drogičino (dab. Lenkija, Mozūrų vaivadija), esantis *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas¹⁷³ neminimas šios bažnyčios inventoriuose, neaišku, kada jis atsirado šioje bažnyčioje. Publikaciją apie šios bažnyčios

173 *Budslavo Dievo Motina*, XVIII a. pr., drb., al., Necečo parapijos bažnyčia (Lenkija). Dorota Piramidowicz, „Kościół parafialny p. w. Św. Michała Archaniola w Niecieczy“, in: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, Kraków, 2005, p. 159–182.

menines vertybes parengusi lenkų menotyrininkė atvaizdo neidentifikavo, straipsnyje jis tiesiog įvardytas kaip *Dievo Motinos su Kūdikėliu* paveikslas, datuotas XVIII a. 4-tu ketvirčiu¹⁷⁴. Atidžiau įsižiūrėjus, šis paveikslas atrodo tapatus anksčiau Subatnikuose buvusiam Budslavo Dievo Motinos atvaizdui, kurį yra paminėjęs A. Jaroševičius (ypač tai akivaizdu palyginus abiejose fotografijose matomą specifinį rėmą).

Vilniaus bernardinų bažnyčioje šiuo metu esantis *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas, apie kurį jau rašyta aukščiau, greičiausiai sukurtas XVIII a. Kaip minėta, čia Budslavo Dievo Motinos altorius buvo nuo XVII a. antros pusės, jis buvo išardytas 1763 m.¹⁷⁵. Ar jame tuo metu buvo senasis, ar jau kitas paveikslas, ir koks jo tolesnis likimas nėra tiksliai žinoma. Tik XIX a. viduryje šiaurinėje bažnyčios navoje po šoniniu balkonu pastatytas naujas medinis Budslavo Dievo Motinos altorius (konsekruotas Šventos blaivybės dorybės arba Grabnyčių Dievo Motinos titulu), nuo 1859 m. jį globojo Blaivybės brolija¹⁷⁶. Altoriuje buvo pakabintas paveikslas, kurį 1858 m. atnaujino dailininkas Otomas Linevičius. Fizikinių tyrimų duomenimis, dabar išlikęs paveikslas yra sukurtas XVIII amžiuje. XVIII–XIX a. gyvavusį jo kultą rodo bažnyčioje išlikusios šio paveikslo karūnos ir aptaisai.

Iš kurios nors Lietuvos bernardinų bažnyčios (greičiausiai Trakų) yra barokinis *Budslavo Švč. Mergelės Marijos*, dabar esantis viename iš šoninių altorių Nemenčinės bažnyčioje¹⁷⁷ [25 il.]. Paveikslas sukurtas XVIII a., figūras dengia aptaisas, Marijos ir Kūdikėlio galvas puošia ažūrinės metalinės karūnos. Ir aptaisas, ir karūnos turbūt yra vienalaikės su paveikslu, nes Dievo Motinos karūną „laiko“ fone nutapyti du angelai (XVIII a. pradžioje iš karto su aptaisais buvo sukurtas paveikslas ir Mogiliavo bernardinų bažnyčiai). Pavaizduotų figūrų rankų gestai yra labai artimi origi-

174 *Ibid.*, p. 456.

175 Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia*, p. 187.

176 *Ibid.*, p. 340.

177 Rūta Janonienė, „Altoriai Nemenčinės bažnyčioje“, in: *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1998, Nr. 5, p. 143–149.

nalui, bet drobės formatas kitoks, vertikaliai išilgintas, Jėzaus figūra pavaizduota visa.

XVIII a. antra puse datuojamas *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslas Mosaro Šv. Onos bažnyčioje¹⁷⁸ [26 il.]. Jo ikonografinės ypatybės artimos originalui, tačiau vizualinį vaizdą labai keičia atvaizdą dengiantis aptaisais ir abipus Marijos figūros pritaisyti ilgi spinduliai, visiškai neatitinkantys pirmavaizdyje esančių aureolių. Taip pat XVIII a. antra puse datuojamas *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* atvaizdas yra Bogino miestelio cerkvėje¹⁷⁹. Paveikslas figūros uždengtos aptaisais, atvaizdą puošė ir karūnos (išliko tik Jėzaus). Kopija nėra labai tiksli, bet atpažįstama, išliko pagrindiniai originalo ikonografijos elementai.

Nešiojamas procesijų altorėlis su XVIII a. *Budslavo Dievo Motinos* atvaizdu (kitoje pusėje – šv. Kazimieras) yra Šidlovicų Švč. Trejybės parapijos bažnyčioje (Baltarusija, Volkovysko r.)¹⁸⁰. Paveikslas labai pertaipytas, tačiau svarbus pats jo išlikimo faktas. Gali būti, kad anksčiau šioje bažnyčioje yra buvęs ir altorius su *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* atvaizdu, nes procesijų altorėliuose neretai būdavo kartojami tos pačios bažnyčios altoriniai paveikslai.

Opatovo (Lenkija) bernardinų bažnyčioje iki dabar išlikusi *Budslavo Dievo Motinos* paveikslas kopija, nuo kitų ji skiriasi drobės formatu, kuris ne kvadratinis, kaip originalo, ar stačiakampis, kaip daugumos kopijų, bet ovalinis. Atvaizdo apačioje ant juostos yra užrašas: „*Imago miraculosa BMV Budensis*“¹⁸¹. Gali būti, kad jis nutaipytas pagal neišlikusią senesnę kopiją, sukurtą

178 *Budslavo Švč. Mergelė Marija*, XVIII a. II p., drb., al., (užtraukta ant lentos), su aptaisais, 90×70 cm, Mosaro Šv. Onos bažnyčia (Baltarusija, Vitebsko aps.).

179 *Budslavo Švč. Mergelė Marija*, XVIII a. II p., drb., al., (užtraukta ant lentos), 80×70 cm, Bogino Sviata Pakrovskaja cerkvė (Baltarusija, Vitebsko aps.).

180 Katarzyna Kolendo-Korcakowa, „Kościoł parafialny p. w. Ś. Trójcy w Szydłowicach“, in: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, t. 2, Kraków, 2006, p. 266.

181 *Klasztor i Kościół OO. Bernardynów w Opatowie*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-06-08], <http://www.opatow.bernardyni.pl/historia.html>.

26. *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* paveikslas, XVIII a. II p., Mosaro Šv. Onos bažnyčia, Rūtos Janonienės nuotrauka
Budslav Mother of God painting, the second half of the 18th c., Mosar St. Anne's church

pagal originalą. Kopija vaizduoja paveikslą be aptaisų, tačiau su karūnomis. Įdomu, kad jis bene tiksliausiai iš visų žinomų kopijų kartuoja originalo piešinį (nežiūrint formato ir Jėzaus kojų), labai tiksliai perteikia susilietusių Marijos ir Jėzaus rankų judesį, drabužių klostes, aureolių formą. Šiek tiek skiriasi paveikslas kloritas (Marijos suknia ne raudona, bet violetinė), veidų tipažas ir nutaipytos karūnos, kurių nėra originale. Pasak vietinės tradicijos, šis paveikslas yra tikrasis iš Romos atvežtas *Dievo Motinos* atvaizdas, kažkada patekęs į Opatovą. Nors tokiam teiginiui prieštarauja plastinė tapybos kūrinio forma ir stilistika, jis dar kartą primena paties paveikslas atvežimo iš Romos svarbą tikinčiojo sąmonei. Tikroji kopijos atsiradimo Opatove istorija kol kas nėra ištyrinėta. Apskritai dauguma dabar žinomų *Budslavo Švč. Mergelės Marijos* atvaizdų

yra pakeitę pirminę buvimo vietą, todėl jų istorijos tyrimai (išsigijimo aplinkybės, fundatoriai, kultas ir pan.) pakankamai kompikuoti.

IŠVADOS

Nustatyta, kad *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo istorijoje minimas atvežimas iš Romos turi istorinį pagrindą, jį paliudija seniausi rašytiniai šaltiniai ir paveikslą atvežusio asmens (Jono Paco) biografijos faktai, taip pat paveikslo stiliaus ir plastikos bruožai.

Platindami paveikslo kultą bernardinai daug dėmesio skyrė vizualiniam aspektui – paveikslo aplinkai, išpūdingiems altoriams, didingoms šventovėms, kurios projektuotos kaip tam tikri architektūriniai „relikvijoriai“ stebuklingam atvaizdui. Tiek pirmosios bažnyčios (XVII a.), tiek naujosios bazilikos (XVIII a. II p.) statyba tiesiogiai siejosi su vis didėjančiu atvaizdo gerbimu. Visi iki šiol rašę autoriai klaidingai interpretavo šaltinių duomenis apie XVII a. sumūrytą bažnyčią, neteisingai įvertino jos dydį ir architektūros pobūdį – ji buvo žymiai didesnė ir puošnesnė, nei manyta iki šiol. Iškelta prielaida, kad šios bažnyčios ir altoriaus autoriai galėjo būti susiję su Polocko jėzuitų menine aplinka ir teatrinės kultūros naujovėmis. Tyrimo metu taip pat patikslintos XVIII a. antroje pusėje pastatytos bazilikos vidaus puošybos (sienų tapybos, didžiojo altoriaus statybos) datos.

Su *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo kultu bernardinai glaudžiai siejo sielovados darbo tikslus, paveikslas atliko tam tikros vizualinės „agitacijos“ funkciją ginčijantis su stačiatikiais ir protestantais, jo kultas tiesiogiai susijęs su tarpkonfesine polemika. Tyrimas atskleidė iki šiol publikacijose neišryškintą *Budslavo Dievo Motinos* paveikslo reikšmę LDK unitų aplinkoje. Jis galėjo turėti didelės reikšmės stiprinant katalikų ir unitų ryšius regione per bendrą atvaizdo kultą.

Prie *Budslavo Dievo Motinos* kulto plitimo prisidėjo ir rengiamos iškilmės, bernardinų žodinė kūryba, atvaizdo kopijos. Išlikę pavyzdžiai ir rašytiniai

šaltiniai rodo, kad atvaizdo kultas buvo pasklidęs gan plačioje LDK teritorijoje, taip pat Lenkijoje. Paveikslas buvo gerbiamas tiek katalikų, tiek unitų, jo kopijų buvo abiejų konfesijų bažnyčiose.

Gauta 2013-05-16

ŠALTINIAI

Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae <...>, 1656, in: Bernardinų provincijos archyvas Krokuvėje, sign. Rkps M–25. *Compendium Omnium Documentorum Conventus Budensis ad S. Mariam Assumptam in Eremo, <...> sub Gvardianatu A. R. P. Constantini Pens protunc Pra[edicatore] Generalis, <...> Anno Domini 1769*, in: MAB RS, f. 18–170.

Zigmanto Vazos įgaliojimas Jokūbui Bužinskiui, kad išreikalautų iš Jono Paco kasmetinį mokestį Vilniaus bernardinų naudai, 1590, in: MAB RS, f. 122–169.

Lietuvos bernardinų Šv. Kazimiero provincijos konventų sąrašas, XVIII a. pab., pop., vario raižinys, in: MAB RS, f. 273–3915.

Marianus Atlas in quo tractatus de miraculosis imaginibus B. V. Mariae in Polonia, Austria, Italia, Bohemia nec non in aliis Regionibus, authore Francisco Toscani, Berg – Stadt – Graupen, 1731, in: VUB RS, f. 3–84.

Lietuvos ir Rusios bernardinų provincijos vienuolynų vizitacijų aktai, 1820, in: VUB RS, f. 4–A2110.

Lietuvos ir Rusios bernardinų provincijos vienuolynų vizitacijų aktai, 1817, in: VUB RS, f. 4–A2111.

Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1822, in: VUB RS, f. 4–A2112, l. 3–20.

Lietuvos ir Rusios bernardinų provincijos vienuolynų vizitacijų aktai, 1821, in: VUB RS, f. 4–A2115.

Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1837–1838, in: VUB RS, f. 4–A2197.

Vilniaus vyskupijos bažnyčių vizitacijų aktai, 1653–1654, in: VUB RS, f. 57–B 53–42.

Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1839, in: VUB RS, f. 57–B 53–206.

Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1841, in: VUB RS, f. 57–B 53–207.

Budslavo bernardinų bažnyčios ir konvento vizitacijos aktas, 1854, in: VUB RS, f. 57–B 53–208.

LITERATŪRA

Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, II), Vilnius: Aidai, 2009.
Barącz S., *Pamiętnik zakonu oo. Bernardynów w Polsce*, Lwów, 1874.

- Boberski Wojciech, „Dzieje fary w Witebsku i jej architektoniczne przemiany“, in: *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 4, red. A. Betlej i P. Krasny, Kraków 1999, p. 33–60.
- Dygon T., Lilia Pacowska Jasnie Wielmożnego godney pamięci Jego Mści Pana Piotra Paca, wojewody Trockiego, Dowgielskiego starosty: Pokazana z ambony w kościele s. Franciszka oo. Bernardynów, na pogrzebie nieboszczykowskim, dnia 21 Octobra, roku 1642 <...>, W Wilnie: W Drukarni Oyców Bazilianów Przenasw. Troyce, 1642.
- Dynastie i rodziny. Rodzina Isaykowski*, [interaktyvus], [žiūrėta 2011-07-22], <http://www.genealog.home.pl/gd/szablony/osoba.php?lang=pl&id=035985>.
- Fibek Jan OFM, *Cap Bernardyni – p.w. Św. Antoniego z Padwy (Касцёл Святога Антонія і кляштар бэрнардынаў у Мазілёве)*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-11-04], <http://radzima.org/be/object/6799.html>.
- Grickevičius Artūras, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
- Gumpfenberg G., *Atlas Marianus*, Monachii, 1672.
- Janonienė Rūta, „Altoriai Nemenčinės bažnyčioje“, in: *Kultūros paminklai*, Vilnius, 1998, Nr. 5, p. 143–149.
- Janonienė Rūta, „Sapiegų Švč. Mergelės Marija“ – Vilniaus globėja“, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: Poreikiai ir užsakymai*, Straipsnių rinkinys, sudarytoja Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 117–133.
- Janonienė Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Kałamajska-Saeed Maria, *Ołtarz w Budslawiu, Niderlandyzm w sztuce polskiej*, Warszawa, Wydawnictwo naukowe PWN, 1995, p. 437–450.
- Kałamajska-Saeed Maria, *Ostra Brama w Wilnie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Kałamajska-Saeed Maria, „Freski kościoła bernardynów w Budslawiu“, in: *Sztuka kresów wschodnich*, t. 2, Kraków, 1996, p. 409–424.
- Kaminska Rūta, *18. gadsimta gleznecība Latgalē*, Riga: Zinatine, 1994.
- Kaminska Rūta, Bistere Anita, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā*, Riga, 2006.
- Klasztor i Kościół OO. Bernardynów w Opatowie*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012 06 08], <http://www.opatow.bernardyni.pl/historia.html>.
- Klasztorzy bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczański OFM, Kalwaria Zebrzydowska, 1985.
- Kolendo-Korczakowa Katarzyna, „Kościół parafialny p. w. Ś. Trójcy w Szydłowicach“, in: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, t. 2, Kraków, 2006, p. 253–280.
- Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 3, Kraków, 2010.
- Kowalczyk Jerzy, „Ołtarz perspektywiczny w Budslawiu i jego włoska geneza“, in: *Artes Atque Humaniora*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1998, p. 257–269.
- Kviklys Bronius, *Lietuvos bažnyčios*, t. 5, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986.
- Lietuvos dailininkų žodynas XVI–XVIII a.*, sud. A. Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Matkevičius (Matusa) Romutis, „Daugėliškis ir Pacai“, in: *Voruta*, 2011 kovo 26, Nr. 6 (720), p. 11.
- Matušakaitė Marija, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Murawiec Wiesław, „Zielejewicz Eleuteriusz“, in: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, pod. red. H. E. Wyczańskiego, Warszawa: Archiwum Prowincji oo. Bernardynów, 1981, p. 549–550.
- [Nowakowski Waclaw], *O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne przez x. Waclawa z Sulgostowa kapucyna*, Kraków, 1902.
- Okoń Jan, *Na scenach jezuitów w dawnej Polsce*, Warszawa: DiG, 2006.
- Paknyš Mindaugas, *Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK. Bažnytinės architektūros užsakymai*, Vilnius: VDA leidykla, 2003.
- Piramidowicz Dorota, „Kościół parafialny p. w. Św. Michała Archanioła w Niecieczy“, in: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, Kraków, 2005, p. 159–182.
- „Relacya o Polsce przez Nuncyusza Malaspina roku 1598, mająca zarazem służyć za instrukcją dla jego następcy“, in: *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od r. 1548 do 1690*, t. 2, p. 75–97.
- Sielicki F., „Region Dołhinowsko–Budslawsko–Krzywicki na dawnej wileńszczyźnie. Kronika historyczna“, in: *Slavica Wratislaviensis*, t. 52, Warszawa–Wrocław: PAN, 1989.
- Stankevičienė Regimanta, „Alvito Švč. Mergelės Marijos paveikslas ir jo kulto istorija“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė, 21: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Vilnius, 2001, p. 63–85.
- Stankevičienė Regimanta, „Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 6, Vilnius, 2005, p. 45–74.
- Stankevičienė Regimanta, Vaišvilaitė Irena, „Paveikslas ‚Būdos Švč. Mergelė Marija‘“, in: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1, kn. 3, Vilnius: „Gervelė“, 1998, p. 229–232.
- Šymakas G. T. J., „Švč. Mergelė Marija pamokslininkų ordiną puošia įvairiomis relikvijomis ir savo bei sūnaus stebuklingais paveikslais“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė, 25: Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, Vilnius, 2002, p. 207–222.
- Šv. Kaimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sud. Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003.
- Wiśniewski J., „Pac Jan h. Gozdawa“, in: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław, 1979.
- Vijūkas-Kojalavičius Albertas, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2: *Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

[Zieleiewicz Eleutery], *Zwierzinniec na ziemi niebieski to jest puszcza Budzka łaskami boskimi opływająca, których ludzie przy cudownym obrazie Nas. Panny w kosciele o. Bernardynów będącym doznawali*, [Vilnae], 1650.

XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos. Kontrolinis sąrašas, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 1996.

Будслаўская базіліка Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі, рэд. Ю. Паўлюкевіч, Мінск, 2005.

Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя, (рэд. Г. П. Пашкоў і інш.), т. 1: Абаленскі– Кадээнцыя, Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2005.

Дзянісаў У., Мінскія бенедыктынкі: гісторыя зруйнаванага кляштару, in: *Наша вера*, 2003, Nr. 3, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-11], <http://media.catholic.by/nv/n24/art18.htm>.

Каталіцкія святыні. Мінска-Магілёўская архідыяцэзія, Мінск, 2003, p. 18–27.

Пластыка Беларусі XII–XVIII стагоддзяў, Мінск: Беларусь, 1983.

Нацыянальны санктуарый Маці Божай Будслаўскай, Мінск: Про Хрысто, 2001.

Сакральная жывопісь Беларусі XV–XVIII веков, Мінск, 2007. Слюнькова Инесса Николаевна, *Монастыри восточной и западной традиций*, Москва, 2002.

Ярашэвіч Аляксандр, Росписи Будслаўскага касцёла, [interaktyvus], [žiūrėta 20011-07-12], <http://media.catholic.by/nv/n16/art18.htm>.

Ярашэвіч Аляксандр, *Абраз Маці Божай Будслаўскай*, Мінск: Про Хрысто, 2004.

THE HISTORY AND CULT OF BUDSLAV MOTHER OF GOD PAINTING UNTIL THE MIDDLE OF THE 19th c.

Rūta Janonienė

KEYWORDS: Budslav, Rome, art heritage of the Lithuanian Grand Duchy, Observant Franciscans, miraculous images of the Mother of God, Jan Pac.

SUMMARY

Since the 17th c., Budslav Church has been a centre for pilgrimage renowned in the whole of Lithuania due to the Mother of God painting, which is held there and believed to be miraculous. This article analyses the written sources describing the origin of the painting and the circumstances

surrounding the Observant Franciscans acquisition of it and also discusses the artistic expression of the painting, which confirms the story of the painting being brought from Rome. The occurrences of the cult of Budslav Mother of God painting are researched in depth: the construction and reconstructions of the church and the altar, which were intended for the painting and also etched and painted copies of the painting, etc. The analysis of written sources has shown that the construction and later reconstructions of the church were directly connected to the development of the Mother of God cult. The research also highlights the importance of Budslav Mother of God painting in the Greek Catholic Church of the Lithuanian Grand Duchy, with this being the first time that this particular aspect has been noted. The data found in the sources reveals that the fame of the painting was instrumental in attracting Protestants to the Catholic Church and also strengthening the relation between the Catholic and Greek Catholic Churches through the shared cult. The article discloses that the Bernardines (Observant Franciscans) in spreading the cult of the painting, paid considerable attention to its visual aspect – the surroundings of the painting, impressive altars, and majestic temples which were designed as architectural reliquaries for the miracle image. It is noted that all previous research had interpreted the data incorrectly from the sources about the church. The church, fragments of which have survived, was built of brick in the 17th c., and was much larger and of a different style than was thought before. The article also corrects the dates of the interior decorations set by previous research – of the wall murals and the construction of the main altar. The data in the sources relating to the other means of spreading the cult – religious festivities, oral compositions by the Observant Franciscans, and the distribution of copies of the painting are also discussed. The widely spread copies of Budslav Mother of God painting which remain in sacral buildings and museums indicate that the cult was influential in a large part of the Lithuanian Grand Duchy and also Poland and the painting was worshipped by both Catholic and Greek Catholic Churches.